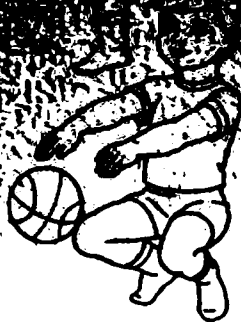

С. УСМОНХУЖАЕВ
И. БУРНАШЕВ
А. МЕЛИЕВ
Б. Б. ҚИПЧОҚОВ

500 ҲАРАКАТЛИ ЎЙИНЛАР

Бугун халқ ҳаракатли ўйинлари, миллий қадрият сифатида эътироф этилиб, бундай спорт турлари асрлар давомида даврларга мос равишда ривожланиб, такмиллашиб, эъозланиб келинмоқда. Улар болаларни бўчи вақтларини тўғери ташкил этиб, бирор фойдали машғулотга ўрганишлари, соғлом ўсишлари, қатъиятли бўлишларига ёрдам бера олиши билан алоҳида аҳамият касб этади.

Ҳар бир ўйин бирор фойдали мақсадга йўналтирилади. Бола ўйин давомида ҳар қандай ҳолат ёхуд вазиятда ҳам мақсадга эришишга ҳаракат қилади. Бу ўйинчининг ички руҳий эҳтиёжси даражасида ўсиб боради. Эҳтиёжси қониқтириш ўз навбатида қатъиятлик, сабр-матонат, чидамлик, фикрлаш, топқирлик, ҳозиржавоб бўлиш сингари фазилатларни камол топтиришни талаб этади.

Мазкур китоб нафақат ота-оналаримиз, шунинг баробарида бола тарбиясига ўзларини масъул деб билган китобхон дўстларимиз учун зарур кўмакчи бўла олишига мутлақ ишончимиз камил.

Тақризчилар:

Т.ҲАЙДАРОВ,
Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи

Ф.К.ТУРДИЕВ,
педагогика фанлари номзоди,
Республика Олимпиа захиралари коллежи
директор муовини

Услубий кўлланма 2009 йил 28 сентябрда Республика таълим маркази "Жисмоний тарбия" йўналишидаги илмий методик кенгашининг қарори билан нашрга тавсия этилган.

ISBN – 978-9943-324-14-5

© Т.С.Усмонхўжаев, И.И.Бурнашев, Ҳ.А.Мелнев, Б.Б.Қипчоқов.
"500 ҳаракатли ўйинлар". "Векінмашоқ - Рӯйс". 2010 йил

ҲАРАКАТЛИ ҲЙИНЛАР БОЛАЛАР ДУНЕСИДА

Соғлом авлодни камолга етказиш ва тарбиялашнинг турли йўл-йўриқлари, ўзига хос усуллари мавжуд. Айниқса, болаларнинг бўш вақтини тўғри ташкил қилиш, бадан тарбияси ва спорт билан шуғуллантириш, турли миллий ҳаракатли ўйинларни ўргатиш ота-она ва мураббий олдидаги муҳим вазифа ҳисобланади. Бола тарбиясидаги бу жиҳатлар давлат ва жамият аҳамиятига молик масаладир. Президентимиз бу масалани давр талаби даражасида ҳал қилишга алоҳида эътибор бериб, ўқувчиларнинг бўш вақтини тўғри ташкил этишнинг, шу жумладан, оммавий спорт ва жисмоний тарбия, туризм, спортнинг бошқа миллий турлари ва шакллари амалиётга жорий этиш, айниқса, миллий спорт ўйинларини бойитиш ва шулар асосида ёшларимиз ўртасида кенг ташвиқот олиб боришни кун тартибидаги долзарб масалалар сифатида эътироф этиб ўтади. Дарҳақиқат, миллий ҳаракатли ўйинлар, спорт турлари ҳам халқ қадриятларига дахлдор бўлиб, уларни йиғиш, бойитиш ва болаларга тақдим этиш соғлом авлодни тарбиялаш йўлидаги муҳим ва зарурий вазифалардан биридир.

Хўш, халқ ҳаракатли ўйинларининг бола тарбиясидаги аҳамияти нечоғли? Биринчи галда таъкидлашни истар эдикки, бу ўйинлар фақат эрмак учун ўйналмайди. Зеро, бу зукко халқимизнинг асрлар мобайнида жамлаган маънавий жавоҳирлари мажмундир. Ўзбек элининг донишмандлигини қарангки, ҳар бир ўйин аввало, содда, қизиқарли тузилган бўлиб, унинг асосида халқона оҳанг, миллийлик, меҳроқибат, жасорат, мардлик, ватанпарварлик, фидоийлик, инсонийлик туйғулари сингдирилгандир. Таълим ва тарбиянинг бундай уйғунлиги етук инсонни тарбиялаш учун дастуриламал вазифасини ўтайди.

Маълумки, мактабгача тарбия ёшидаги болаларнинг ўйинлари тақлид қилиш табиатида бўлади. Бола теваарак атрофидаги борлиқни бошқалардан ўзгачароқ фахмлайди, кузатади. Ундаги баъзи нарсаларни ўйинига киритади ва шу ўйин воситасида ўзини қуршаб турган олам ҳақида муайян ахборотга эга бўлади. Шунинг баробарида, унда ҳодисаларга нисбатан муайян муносабат пайдо бўлади.

Болалар табиат ҳодисалари, жониворлар ҳаёти ва ҳаракатларига тақлид қилиб ўйнар экан, шу қаторда уларнинг маъносини англай боради. Аста-секин ҳаётини тажриба орттиради, қийинчиликларни енгишга ўрганади. Унда ҳаракат кўникмалари ҳосил бўлади ва тасаввур тобора бойиб боради.

Бундан ташқари, ўйинлар болаларнинг жисмоний баркамол бўлиши учунгина эмас, балки уларни ақлий, маънавий ва ахлоқий жиҳатдан тарбиялашда ҳам муҳим аҳамият касб этади. Кўплашиб ўйналадиган ўйинларда болалар мақсадга эришиш учун фаросати ва тадбиркорлигини, қатъиятини кўрсатиши, жамоат олдида фақат ўзининг эмас, балки ўртоқларининг хатти-ҳаракатлари учун ҳам жавобгарлик ҳиссини сеза олишни шакллантириб бориш зарур.

Ҳаракатли ўйинлар, чунончи юриш, югуриш, сакраш, иргитиш ёки улоқтириш, тирмашиб чиқиш каби машқлар бола ҳаракатларини ривожлантириш ва такомиллаштиришда катта аҳамиятга эга. Ҳаракатларнинг шаклланиши билан бирга, жисмоний қобилият ҳам тараққий эта боради, юрак ва нафас тизими фаолияти яхшиланади.

Ушбу китоб болалар боғчалари мураббиялари, бошланғич синф ва жисмоний тарбия ўқитувчилари, тарбиячи ташкилотчилари ҳамда жисмоний тарбия институти талабалари, университетлар ва педагогика институтларининг жисмоний тарбия факультети талабалари ва жисмоний тарбия ва спорт коллежларини учун ҳам мўлжалланган.

ҲАРАКАТЛИ ҲҲИНЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА ҲТКАЗИШ

Тарбиячилар, ўқитувчилар ҳаракатли ўйинларнинг ташкилотчиси ва раҳбарларидир. Биз қуйида улар учун ҳаракатли ўйинларни ташкил этиш ва ўтказиш қондаларни хусусида батафсил маълумот бериб ўтамиз.

Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳаракатли ўйинлар болаларнинг жисмоний жиҳатдан униб-ўсншларига, саломатликлари яхшиланишига, чиниқишларига, организм ва умумий иш қобилиятларининг янада мустаҳкамланишига ёрдам беради.

Болаларга ҳаракат фаоллигининг хилма-хил шаронтиларида эркин ҳаракат қила олиш имконини берадиган зарур билимларни бериш ва уларда керакли ҳаракат малакаларини ҳосил қилиш лозим. Уларда турмуш фаоллигига ёрдам берадиган ақлий ва иродавий хислатларни тарбиялаш зарур. Бундан ташқари, болаларда турли ўйинларга, жисмоний машқларга, шунингдек, кун тартибига риоя қилишга қизиқиш уйғотиш, ҳаракатли ўйинларни мустақил равишда ташкил қилиш ва ўтказиш учун зарур билим ва малакалар ҳосил қилиш шарт.

Уларни ўтказишда тарбиячи ўқитувчининг ташкилотчилиги ва тарбиявий роли жуда масъулиятлидир.

Ўйинни тўғри танлаш ва болалар билан тўғри ўтказиш жуда муҳим аҳамиятга эга. Аммо ўйин турини танлашнинг ўзи ҳамма вақт ҳам тарбиявий вазифани бажаравермайди.

Бундай ҳаракатли ўйинлар ташкил қилишнинг ва ўтказилишининг тарбиявий аҳамиятга эга бўлиши жуда муҳим. Ўйин раҳбари болаларни яхши билган, ҳар бир ўтказиладиган ўйиннинг мазмун ва қонунилари билан муфассал танишган, ўқитиш жараёнида эса юксак педагогик маҳоратни намойиш қила олган тақдирдагина ҳар бир ўйинни таълим-тарбия нуқтан назаридан тўғри йўлга қўйиши мумкин.

Тарбиячи-мураббий ўйинларни ўргатиш жараёнида педагогиканинг дидактик тамойилларидан фойдаланиши ва

уларнинг доимо амалга оширилишига эришиши лозим. Ўқитувчи ўқувчиларга янги ўйинни ўрганиш жараёнида унинг мазмун, вазифалари ва қондаларини тушунтириб беради. Ўйинга онгли муносабатда бўлиш, уни тўғри ўрганиш, ўз хатолари ва муваффақиятларини тўғри тушуниш, ҳаракатларини ўртоқларининг ҳаракатларига таққослаб таҳлиш қилиш имконини беради. Ўйинни ўтказиш учун болалардан ҳакамлар ва ҳакамларнинг ёрдамчиларини тайинламоқ лозим. Мураббий ўргатадиган ва болалар тушуниб қиладиган ҳаракатлар уларда ташкилотчилик кўникмаларини тарбиялашга ёрдам бериши керак. Мураббий болалар ўйинини қийинчиликларни енгиш билан боғлаган ҳолда, уни секин-аста мураккаблаштириб бориши лозим. Бу болаларнинг продасини мустаҳкамлайди.

Мураббий ўйинни ўтказишга киришишдан олдин унинг аниқ вазифаларини белгилаб чиқади, бу вазифалар болаларнинг ёшига, яъни уларни бажаришга қурби етадиган бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Ўйинни ташкил қилиш ва ўтказишда имкони борича болаларнинг ташаббускор бўлишига эришиш ва ўйинда фаол иштирок этишлари учун уларни рағбатлантириб туриши ҳам яхши самара беради.

Болалар ижодий фаоллик кўрсатиб ўйин ўйнар эканлар, ташкилотчилик қобилиятига эга бўлиб тарбияланадилар. Бир мақсад йўлида ўртоғига ёрдам бериш, мустақил равишда ёки ўртоқлари билан бирга бирор масала юзасидан қарор қабул қилиш – ижодий ташаббускорлик намунаси ҳисобланади. Агар болалар ўйинни илгарироқ ўзлаштириб олган бўлсалар, ўйин пайтида уларнинг фаоллиги яна ҳам ортиш мумкин. Ўйин пайтида болаларнинг фаол бўлиши тарбиячининг ўйинни ўтказишга қанчалик тайёрланганга боғлиқдир.

Маълумки, ҳар бир ўйиннинг ўзига хос хусусиятлари ва қийинчиликлари бўлади. Мураббийларимиз шунини яхши билишлари керакки, тўсиқ ёки қийинчиликларни енгиш билан боғлиқ бўлмаган, яъни анча-мунча куч-қувват

сарфлашни талаб қилмайдиган ўйинлар болаларда қизиқиш уйғотмайди.

Жуда осон ёки, аксинча, ҳаддан ташқари оғир ўйинлар ҳам қизиқарли ўтмайди, улар болаларни зериктиради. Мураббий ўйинларни ўрганишда дастлаб осонларидан бошлаб, аста-секин қийинларига ўтиши лозим. Оддий ва гуруҳларга бўлинмасдан ўйналадиган ўйинлар оддий ўйинлар ҳисобланади. Бундай ўйинларни ўйнаш осон. Гуруҳларга тенг бўлиниб ўйналадиган ўйинлар сал мураккаб ва жуда мураккаб ўйинлардир. Бундай ўйинларнинг қондалари бошқа ўйинларнинг қондаларига қараганда қийинроқ бўлади. Шу боисдан ҳам ўқитувчилар ҳамма вақт енгил ўйинлардан мураккаб ўйинларга, таниш ўйинлардан нотаниш ўйинларга ўтишни кўзда тутишлари керак. Шунда болалар ўйинга қизиқадилар. Янги ўрганиладиган ўйинлар турига кўра таниш ўйинларга ўхшаш бўлиши керак. Аммо бундай ўйинларда ҳали болаларга номаълум бўлган қондалар ва баъзи бир ҳаракатлар мавжуд бўлади.

Шундай қилиб, ўйинлар аста-секин мураккаблаша боради. Бу эса болаларда янги ҳаракат кўникмаларини ҳосил қилишга ва илгари ўрганилган техника элементларини такомиллаштиришга ёрдам беради. Ҳаракат кўникмаларининг, шунингдек, ўйинда илгари орттирилган bilimларнинг пухта ўзлаштирилишига эришиш учун машқларни доимо такрорлаб ва мустаҳкамлаб бориш зарур. Аммо ҳадеб бир хил ўйинларни такрорлайвериш ҳам мақсадга мувофиқ эмас.

Ўқитувчи болалар ўйинини доимо текшириб бориши лозим. Шунда ўйиндаги камчиликлар ва хатоларни аниқлаш ҳамда уларни ўз вақтида тўғрилаш мумкин бўлади. Болаларнинг ўйинларини пухта ўзлаштиришлари уларга бу ўйинлардан бошқа жойларда мустақил равишда фойдаланиш имконини беради.

ҲАРАКАТЛИ ҶҲИИЛАРНИ БОЛАЛАР ЁШИГА МОС ҲОЛДА ҶТКАЗИШ

3 яшар болаларнинг ҳаракатлари маълум даражада чекланган бўлиб, уларнинг диққати доимо чалғиб туради. Шунинг учун болаларга оддий ва улар осон тушунадиган ўйинларни ўргатиш керак. Бундай ўйинларда қуш ва ҳайвонлар ёки уларнинг расмлари, ўйинчоқлар, эртақлардан фойдаланиш ўзининг ижобий самарасини беради. Бу ўйинлар албатта, мазмунли ва ибратли бўлиши шарт.

Шу ёшдаги болаларни ўйинларга ўргатишда машқлар катта аҳамиятга эга бўлади. Бундай ўйинларда мазмун бўлмайдн, уларга оддий топшириқлар, масалан, байроқни олиб келиш, қўнғироқчани жиринглатиш, коптокка етиб олиш каби топшириқлар берилади. Ҳаракатлар эса (*юриш, югуриш ва бошиқалар*) болаларга таниш ҳамда қийналмасдан бажариладиган бўлиши лозим.

Мазмуни болаларга таниш бўлган ва ҳаракатларга сингдириб юборилган ўйинларни кичкинтойлар жуда қизиқиб ўйнайдилар. Бу эса кичкинтойларнинг ҳаракат қобилиятини ривожлантириш, уларни очиқ жойда тўғри юришга ўргатишда катта аҳамиятга эга бўлади, фаоллик ва мустақилликни тарбиялашга ёрдам беради.

4 яшар болалар билнм доирасининг кенгайиши ва ҳаракатида тажрибалар ортиши билан ҳаракатли ўйинларнинг мазмуни ҳам ўзгариб боради. Қуш ва ҳайвонлар ҳаракатига, транспорт турларига, турли нарсаларга тақлид қилиб, бажарилган ҳаракатлар ўйинларнинг асосий мазмунини ташкил этади. Ўйинларда болаларга буюмларни таниш, шаклини (*куб, доира, квадрат шаклини*) эслаб қолиш билан боғлиқ бўлган топшириқлар, рангларни ажратиш, говушларни фарқлаш каби топшириқлар беришни бошлаш билан уларни мураккаб ўйинларни ўйнашга бўлган иштиёқини оширишга эришиш мумкин.

Бу ёшда ҳаракатларни ривожлантириш учун қўйиладиган ўйин шартлари билан болаларнинг идрок

этишида фарқ бўлади. Аста-секин боланинг вазифани бажаришга муносабатн ўзгаради. Масалан, 3 ёшга қадам қўйган болалар ўйинда кўпинча маъсулият сезмаган бўлсалар (*масалан, бўри битта қуёни тутади, уни тутиб олганидан кейин у билан бирга югуриб, ўйнаб кетади, бошқа қуёнларга эса эътибор бермайди*), энди болалар ўзларига юклатилган вазифани тушунадиган бўладилар (*энди бўри қуёни тутиб олгандан кейин уни тўхтатади, уйига олиб келади, шундан кейин бошқа қуёнларни тута бошлайди*). Ўйинда кўпинча тарбиячи бошловчилик қилади.

Ўйиндаги ҳаракатларнинг мазмунн болаларга тушунарли ва қизиқарли бўлиши жуда муҳим. Бу уларнинг фаолиятини, фаоллигини, ўйинга нисбатан иштиёқини оширади, ҳаракатларга ҳис-ҳаяжон ва жўшқинлик бағишлайди.

Тўрт ёшга қадам қўйган болалар билан ўтказиладиган ўйинларда ҳаракатларни анча мураккаблаштириш (*кубиклар устига чиқиш, устида чўққайиб ўтириш, ундан тушиш, стул тагида эмаклар юриш ва ҳоказо*) ҳамда ҳар хил ҳаракатларни бир-бирига қўшиб қилиш керак бўлади (*копюкни узоққа иргитиб орқасидан қувиб етиб олиб келиш, чивинни тутуш учун иргитлаб сакраш ва ҳоказолар*). Бундай мураккаб ҳаракатли ўйинларда иштирок этган болалар бир-бирларидан ўзб кетишга ҳаракат қиладилар.

Бу хилдаги ўйинлар ҳаминша ҳам биргаликда ўйнайдиган ўйинлар ҳисобланмайди. Бу ўйин машқларда, айниқса, кўпроқ намоён бўлади.

Бунда кўпчилик бўлиб ашула айтиб ўйналадиган ўйинлар ва қофияли сўзлар жўрлигида ўйналадиган ўйинлар кенг қўлланади. Бундай ўйинларда болаларни ҳамжиҳатликка ва ҳаракатларни биргалашиб бажаришга эришиб бориш мумкин.

5 яшар болаларнинг ҳаракатли ўйинларн мазмунан ранг-баранг, атроф теваракда, ҳаётда учрайдиган воқеалар тўғрисида уларнинг тасаввури ва билими ошиб бориши билан боғлиқ бўлади. Болаларнинг ўйин вақтида фаол ҳаракат қилиши кўп жиҳатдан уларнинг малакаси ва

кўшикмасига, теварак-атрофни яхши билишга, ҳаракатларни сабот, чаққонлик, идрок ва ҳамкорликда бажаришга боғлиқ бўлади. Аксарият ўйинларда битта бошловчи бўлади, лекин баъзан бу вазифани ўйинчиларнинг 2-3 таси бажариши ҳам мумкин.

Ўрта гуруҳ учун мўлжалланган ҳаракатли ўйинларнинг баъзилари мазмунга ва бажариладиган вазифа тасвирига эга бўлмайди. Бундай ўйинларга мусобақа тусини киритиш ҳам мумкин.

Кўпинча қофияли сўзлар ўйин мазмунини очиб беради ва уни тўлдирди, ҳаракат учун ишора хизматини ўтайди. Сўзлар кўпчилик бўлиб айтилса, яна ҳам яхши бўлади.

6 яшар болалар билим донраси кенгайиб боради, бинобарни, ҳаракатли ўйинларнинг мазмуни ҳам шунга монанд мураккаблашади.

Ўйин қондалари ҳам мураккаблашиб бориши туфайли уларни бажаришда аниқлик, диққат-эътибор, сабр-тоқатга ўрганиш, ортиқча ҳаракатларни чеклаш (аниқ бир йўналишда югуриш, ўз вақтида ўйиндан четга чиқишни ва ҳоказо) талаб этилади. Ўйин қондаси интизомнинг таркиб топишига ёрдам беради.

Маълумки, ҳаракатли ўйинларда иштирок этиш учун болаларни гуруҳларга бўлиш керак бўлади, бунда кўпинча ўғил болалар ўғил болалар билан, қизлар фақат қизлар билан гуруҳлашишга интиладилар. Бу ўйиннинг боришига ва натижасига таъсир этади. Шунинг учун тарбиячи кучлироқ болаларни нимжонроқ болалар билан, ўғил болаларни қизлар билан гуруҳ-гуруҳ қилишни мақсадга мувофиқдир.

Бунда ўғил ва қиз болаларнинг одоб-ахлоқли бўлиши, яхши тарбия топиши катта аҳамиятга эга бўлади. Бундан ташқари, ўғил болалар қизлардан қолишмаслик учун анча ташаббускор бўладилар ҳам қизларни ҳурмат қилишга ўрганадилар.

7-10 яшар болалар учун ҳаракатли ўйинлар жисмоний тарбия дарсининг асоси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам мактаб дастурида бошқа материалларга нисбатан ўйинларга

кўпроқ ўрин ажратилади. Бунинг сабаби шундаки, дастурга киритилган турли хил жисмоний машқларни болалар хилма-хил ўйинлар воситасида осонгина идрок қиладилар ва ўзлаштирадилар.

Ўйинларда югуриш, сакраш ва улоқтириш ёки ирғитиш машқларига алоҳида эътибор бериш лозим. Бу ёшдаги болалар билан оддий ва ўртача мураккаб ўйинларни ўтказиш билан бирга, агар болалар етарли даражада тайёрланган бўлса, анча мураккаброқ, яъни гуруҳларга бўлиниб ўйналадиган ўйинларни ҳам ўтказиш мумкин. Болалар бу ўйинларда "Бир киши ҳамма учун, ҳамма бир киши учун" деган шиор асосида бирга ўйнашга ўрганадилар. Шунда уларда ўзлари билан бирга ўйнаётган ўртоқлари учун жавобгарлик ҳисси уйғонади, улар ўртасида ўзаро ҳурмат пайдо бўлади.

Гуруҳ ўйинчилари етарли даражада чаққон, ҳозиржавоб, фаросатли ва бақувват бўлишлари керак.

Жисмоний тарбия дарслари кўпинча турли ўйинлардан таркиб топади ва бундан ташқари, дарсга баскетбол, волейбол, кўл тўпи ва футбол киритилади.

9-10 яшар болаларнинг ўйинлари бирмунча мураккаблаштирилади.

11-14 ёшдаги ўқувчилар учун дарсга киритиладиган ҳаракатли ўйинлар жисмоний тарбиянинг бошқа воситалари ўрнини боса бошлайди.

Ўқитувчи ҳаракатли ўйинларни ўтказганда 5-9 синф ўқувчилари организмнинг улар ёшига мос равишда ривожланиши кераклигини эътиборга олиш керак. Шунинг учун дарсда ўйинлар ташкил қилиш, ўтказиш ва машғулотлар вақтида ўйин машқларини болаларга аста-секин тўлиқ бериш зарур.

Ўйин пайтида болаларнинг жуда кескин ҳаракат қилмаслигига қараб туриш, ҳар бир болага алоҳида-алоҳида ўзига яраша муносабатда бўлиш муҳим аҳамиятга эга.

Ўқувчиларга ўргатиладиган ҳаракатли ўйинлар ташкилий тузилиши, ҳаракатларнинг мазмуни жиҳатидан бирмунча мураккаб бўлади. Спорт элементларини ўз ичига

олган ўйинларга, шунингдек, спорт ўйинларига кўпроқ ўрин берилади.

5-9 синфларда ҳаракатли ўйинларни дарснинг иккинчи ва учинчи қисмларида ўтказган маъқул. Дарснинг асосий қисмида бирорта мураккаб спорт ўйинини ўрганишга замин тайёрлаш учун баъзи бир ўйинларни киритиш мумкин. Бундан мақсад ўқувчиларни спорт ўйинларига тайёрлашдир. Масалан, "Тўп учун кураш", "Тўп сардорга" ва ҳ.к.

Маълумки, 8-9 синф ўқувчилари ижтимоий ва ишлаб чиқаришга оид ишлар билан машғул бўладилар. Бу ҳол улардан ҳаракатли ўйинлар учун ажратилган вақтни тежаб сарфлашни талаб этади. Улар кўпроқ спорт турлари билан шуғулланидилар.

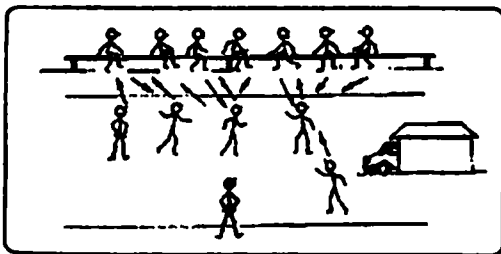
ЧУМЧУҚЛАР ВА АВТОМОБИЛ

Ўйиннинг мақсади болаларни турли йўналишда бир-бирларига урилмасдан ҳаракат қилишга ва йўлни ўзгартириб, ўз жойини топиб олишга ўргатишдан иборат.

Болалар майдонча ёки хонанинг бир томонига қўйилган ўриндиқларда ўтирадилар. Болалар чумчуқлар бўлади, ўриндиқлар эса ин вазифасини бажаради.

Иккинчи томонда турган тарбиячи автомобилни ифода этади. У: "Қани, чумчуқлар, йўлга учиб тушамиз", дейди. Шунда болалар майдонча бўйлаб худди чумчуққа ўхшаб қўлларини қанот қилиб, қоқиб югурадилар. Орадан бир оз вақт ўтгач, тарбиячи: "Эҳтиёт бўлинглар, автомобил келяпти. Қани қушчалар ин-инларингизга қочинглар", дейди (1-расм). Автомобил гараждан чиқиб, чумчуқларга қараб югуради. Чумчуқлар инларига қараб учадилар (яъни жойларига бориб ўтирадилар). Автомобил эса гаражга қайтади.

Дастлаб ўйинда 10-12 бола, кейин бутун гуруҳ қатнашади. Тарбиячи олдин чумчуқларнинг қандай училишини, қандай дон чўқишини кўрсатиб беради. Болалар чумчуқларга тақлид қилиб ўқитувчининг ҳаракатларини такрорлайдилар. Кейин ўйинга автомобилни тарбиячининг ўзи илгари боғлаб судраб юради. Фақат ўйинни бир неча марта такрорлагандан кейингина ҳаракатчанроқ бир болага автомобилни олиб чиқиш ва юришни топшириш мумкин. Эслатиб қўйиш

жоизки, қушчалар ўз инларига етиб олишлари учун автомобил жуда тез юрмаслиги керак.

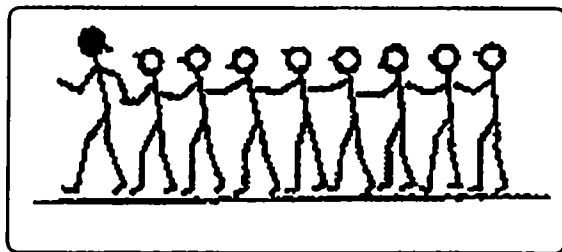
1-расм

ПОЕЗД

Ўйиннинг мақсади болаларни бир нечтадан бўлиб, аввал бир-бирининг орқасидан ушлаб, кейинчалик ушламасдан юришга ва тўхтатишга ўргатишдан иборат.

Тарбиячи болаларга бир-бирларининг орқасидан туришни таклиф қилади: "Сизлар вагончалар, мен паровоз бўламан", деб ўзи болаларнинг олдига бориб туради (2-расм). Паровоз ҳуштак чалади-да, дастлаб аста ҳаракатланиб, сўнг тез юриб кетади (тарбиячи "ду-ду-ду" деб овоз чиқаради, болалар унинг кетидан қадамларини аста тезлатиб, кейин югуриб кетадилар). Сўнгра тарбиячи ҳаракатни секинлаштириб, аста-секин тўхтайдиган ва: "Поезд бекатга етиб келди. Мана, бекат", дейди. У яна ҳуштак чалиб юриб кетади.

Дастлаб беш-олтита бола кетма-кет туради, қолганлари стулчаларда ўтириб томоша қилишади. Ўйин такрорланганда болалар сони 12-15 кишига етиши мумкин. Ўйин кўп марта такрорлангандан сўнг, энг чаққон болага паровоз бўлишни топшириш мумкин. Вагонлар бир-бирдан узиллиб қолмаслиги учун паровоз (яъни, паровоз вазифасини ўтовчи киши) жуда тез юрмаслигини керак.

2-расм

САМОЛЁТЛАР

Бу ўйинда болалар бир-бирига тегмасдан, турли йўналишда югуришга ўргатилади. Шунда улар ишорани дарров илғаб олиб, ҳаракатни бошлашга одатланадилар.

Болалар самолётда ўтирган йўловчиларни ифода этадилар. Улар майдончанинг қар ер-қар ерида турадилар. Тарбиячи "Учишга тайёрланинг!" деганда улар қўлларини тирсакдан букиб олдиларидан айлантирадилар, яъни моторни ишга соладилар. "Учинглар!" деганда болалар қўлларини ён томонларига узатиб, майдонча бўйлаб тарқалиб югурадилар. "Қўнинг!" деганда эса самолётлар тўхтаб, ерга қўнадилар (болалар битта тиззаларини ерга қўйиб чўнқаядилар). Ўйин 5-6 марта такрорланади.

Мазкур ўйинни бир оз мураккаблаштириш мумкин. Бунинг учун болалар 3-4 гуруҳга бўлинадилар. "Қўнинг!" деганда болалар ўз жойларини топиб турадилар, тарбиячи қайси гуруҳ самолётлари биринчи бўлиб тўпланганини таъкидлайди. Ўйин ўрта ва кичик гуруҳларга бўлинган ҳолда ўтказилса, мақсадга мувофиқ бўлади. Кичкинтойларга бу ўйин қийинчилик туғдириш мумкин.

ПУФАК

Ўйинда болалар донра бўлиб гоҳ кенг, гоҳ ғуж бўлиб туришга ўргатилади, берилган буйруққа мос ҳаракат қилишга одатлантирилади.

Болалар тарбиячи билан бирга қўл ушлашиб, кичкина доирача ясаб бир-бирларига яқин турадилар. Тарбиячи шеър айтади:

*Пуфак, пуфак айтаман,
Шишиб яна катта бўл.
Доимо шундай қол,
Ёршмай қўя қол.*

Шундан кейин болалар бир-бирларининг қўлларини қўйиб юбормасдан, орқага юра бошлайдилар. Тарбиячи: "Пуфак ёрилиб кетди", дейиши биланоқ болалар юришдан тўхтаб, қўлларини тушириб чўққайиб ўтирадилар ва "пақ", "пақ", дейдилар.

"Пуфак ёрилиб кетди", дегандап кейин болаларга қўлларини қўйиб юбормасдан доира маркази томон юришни таклиф қилиш мумкин. Улар доира марказига қараб "ш-ш-ш" дейдилар (ҳаво чиқиб кетади). Кейин яна "пуфак шиширилади".

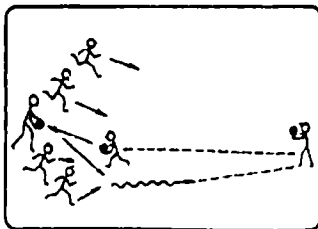
Ўйинда дастлаб 6-8, кейин 15-16 та бола иштирок этади. Сўзларни шошилмасдан аниқ айтиш, болаларни тарбиячи билан бирга сўзларни такрорлашга жалб қилиш лозим.

КОПТОКНИ ҚУВИБ ЕТ

Бу ўйинда болалар чаққонликка ва коптокни юмалатиб, тутиб олишга ўргатилади.

Болалар майдончада ўйнаб юрганда, тарбиячи бир нечта болани чақириб, коптокни юмалатишни ва уни тутиб келишни таклиф қилади. Кейин бирин-кетин коптокни турли томонга юмалатади. Бола копток кетидан югуриб, уни тутиб олади ва тарбиячига келтириб беради. Тарбиячи коптокни бир гал бошқа томонга отади, лекин уни энди бошқа бола олиб келади (3-расм).

Уч яшар болалар тарбиячи отган коптокнинг орқасидан югурадилар. Шундан кейин ўйинга болаларнинг бошқа гуруҳи жалб қилинади. Ўйинда бир йўла 8-10 нафар бола

3-расм

иштирок этиши мумкин. Болаларнинг баравар югуриши учун ҳамма коптокларни бирдан отиш керак. Копток ўрнига резина ҳалқача, қум солинган халтачалардан ҳам фойдаланиш мумкин.

СЎҚМОҚ БЎЙЛАБ

Ўйиндан мақсад болаларни кўпчилик бўлиб юришга, чизик орқасидан чиқиб кетмасликка ўргатишдир.

Тарбиячи полга иккита ёнма-ён чизик чизади (ёки орасини 20-25 см қилиб иккита 2,5-3 метрли арқон ташлайди). Ва болаларга ҳозир ўрмонга ўйнагани боришларини айтади. Болалар ўрмонга узун сўқмоқ йўлдан эҳтиёт бўлиб борадилар, яъни бир-бирларининг орқаларидан икки чизик орасидан секин юрадилар. Кейин шу йўлдан қайтиб келадилар.

Тарбиячи болаларнинг чизиқни босмасликларини, бир-бирига халақит бермасликларини, олдинда бораётганларга урилиб кетмасликларини кузатиб, улар билан ўйин охиригача бирга бўлиш керак.

КИМ СЕКИНРОҚ

Бу ўйинда болалар диққатни ривожлантиришга, айтилган сўзларга мос ҳаракат қилишга одатлантирилади.

Болалар тарбиячилар билан бирга борадилар. Кутилмаганда тарбиячи бундай дейди: "Қани, ким секин-секин юришни яхши билар экан, оёқ учларида мана бундай юринг" (кўрсатади). Болалар оёқ учларига кўтариладилар ва мумкин қадар секин юришга ҳаракат қиладилар. Қайси томонга қараб кетаётган бўлсалар, ўша йўналишда йўлни давом эттирадилар. Кейин тарбиячи билдирмасдан четга чиқиб олади-да: "Энди эса ҳамма менинг олдимга югуриб келсин", дейди. Болалар тарбиячининг олдига югуриб келиб, уни ўраб олишади. Тарбиячи болалар билан гаплашади,

машқни гайрат билан яхшп бажарганликларинн таъкидлаб ўтади.

Уч ёшдаги айрим болалар оёқ учида юрган вақтларида бошларини гайритабиий энгаштириб, уни елка томонга қисиб юрадилар. Бундай ҳолатда улар секинроқ юраётганга ўхшайдилар. Болаларга бундай ҳаракатларни кўрсатиб, уларни тузатишга ҳаракат қилиш керак. Оёқ учида юриш товон-тўпикларни мустаҳкамлайди, шу сабабли у боланинг жисмоний ривожланиши учун жуда фойдали машқ ҳисобланади. Бироқ болаларни бу машқни узоқ вақт бажаришга мажбур қилиб, уларни толиқтириб қўймаслик керак. Ҳар куни 3-4 марта такрорланади.

ТАЁҚЧАДАН ҲАТЛАБ ЎТ

Ўйиндан мақсад болаларни чаққон ҳаракат қилишга ўргатиш, уларда сакраш, югурниш каби ҳаракатларни мустаҳкамлаш ва шу орқали чаққонликка ўргатишдан иборат.

Хонанинг ўртасида иккита таёқча ораси 1 м қилиб ёнма-ён қўйилади.

Хонанинг бир томонида болалар туришади, иккинчи томонида стул ўриндиғида байроқча бўлади. Тарбиячининг кўрсатмасига биноан таёқчадан 2-3 қадам нарига байроқчага қараб турган бола биринчи таёқча томон юриб боради ва ундан ҳатлаб ўтади. Сўнгра иккинчи таёқчадан ҳам худди шундай ҳатлайди. Стулга яқинлашиб боради, байроқчани қўлга олади, уни бошидан юқори кўтариб қилпиратади, кейин байроқчани яна стулга қўяди, ён томонга, четроққа чиқиб кетади ва қайтиб келиб, ўз жойига туради. Шундан сўнг топшириқни кейинги бола бажаради.

Агар бу машқ бир неча марта такрорлангандан кейин болаларга жуда осонга ўхшаб туюлса ва улар бу топшириқни тез ҳамда ишонч билан бажара бошласалар, машқни бироз мураккаблаштириш керак бўлади. Масалан, полга 4-6 таёқчани бир-биринга ёнма-ён қилиб қўйиб чиқиб

ёкн бир неча чамбаракни полга ташлаб қўйиб, болаларга ана шуларнинг устидан ҳатлаб ўтиш таклиф қилинади.

ҚАЛДИРҒОЧ ВА АСАЛАРИЛАР

Майдон бўйлаб учиб юрган ўйновчи болалар – асаларилар қўшиқ айтиб чопишади:

*Биз асаларилармиз,
Асалимиз тералимиз!
Виз, виз, виз!
Виз, виз, виз!*

4-расм

Бир иштирокчи қалдирғоч бўлади ва ўз инида ўтирган бўлади. У асалариларга қараб: "Қалдирғоч туради ва арилари тутади!" деб айтади. Шундан кейин, ўз жойидан туриб, асалариларни туттишга ҳаракат қилади. Туттилган ари ўртага туради ва қалдирғоч бўлади. Ўйин шу тарзда давом этади (4-расм).

Ўйин қондалари. Асаларилар бутун майдон бўйлаб учишлари лозим. Қалдирғоч асаларига қўлини теккизса кифоя.

ОТМА ТАЁҚ

Майдонга диаметри 1,5 м бўлган айлана чизилади. Айлана ичига узунлиги 50 см ли таёқ қўйилади. Санаш орқали бир кишини ўртабоши қилиб тайинлашади. Бир ўйинчи тўпни узоқроққа отади. Ўртабоши отилган тўпга қараб югуради. Бу пайтда эса ўйинчилар беркинишади. Ўртабоши таёқни олиб ўз жойига қайтиб келади ва уни жойига (марказга) қўйиб, болаларни қидира бошлайди.

Беркинганлардан кимнидир сезиб қолса, унинг исмини айтади. Айтнб бўлиб, дарров таёқча олдига югуради, кетидан номи айтилган бола ҳам. Агар ўйинчи ўртабошидан олдин етиб келса, таёқни яна олиб, узоқроққа отади ва яна беркинади. Агар ўртабоши биринчи келса, ўйинчи унинг ўрнига ўртабоши бўлиб туради (5-расм).

Ҳамма ўйинчилар топиб бўлингандан кейин, ўйин яна бошидан бошланади.

Ўйини қондалари. Таёқ доира марказига олиб келиб қўйилмагунига қадар ўйинчиларни қидириш мумкин эмас. Исми айтилган бола ўша заҳоти чиқиши керак, жойида чиқмай ўтириш ёки алдамчи ҳаракатлар мумкин эмас.

5-расм

ТАЁҚЧА АТРОФИДАН

6-расм

Ерга ўртача айлана чизилиб, унинг марказига ўртача таёқ қоқишади. Қуръага кўра ўйинчилардан бири ўнг қўлида таёқни ушлаб туради, чап қўли билан эса ўнг қўл орасидан чап қулоғини ушлаб қўйиб юбормасликка ҳаракат қилади ва соат стрелкаси бўйича айланади (6-расм). Ўйин болалардан чаққонлик, эпчиллик ва иродани талаб қилади. Қулоғини қўйиб юбормасдан энг кўп айланган ўйинчи ғолиб саналади.

КИЙИКНИ ОВЛАШ

Барча иштирокчилар тенг икки гуруҳга бўлинишади. Ўйинда ўғил болалар ҳам, қизлар ҳам иштирок этадилар.

Иштирокчилар қатор бўйлаб чизик ёнига туришади. Чизикдан тахминан 1,5 м олдинда кийик шохчалари сингари бир нечта дархат шохлари қўйилган бўлади (уларнинг сони ўйинчилар сони билан тенг бўлади). Ҳар бир ўйинчи қўлида арқон бўлиб, у тугунча қилиб очилган бўлади. (7-расм). Болалар арқонни кийик шохларига ташлаб ушлаб олишга ҳаракат қилишади. Ҳар бир болага 5 мартадан имконият берилади. Шу имкониятлардан энг кўп шохча тутган ўйинчи ютган ҳисобланади. Ўйин охирида умумий жамоавий баллар ҳисобланиб, бир жамоа голиб деб топилади.

7-расм

Ўйин қоидалари. Ўйин тарбиячи ёки ўйинбоши ишораси билан бошланади. Чизикни босиш ёки ундан ичкарига кириш мумкин эмас.

ҲАЙВОНЛАР ҚИРОЛИ

Барча ўйин иштирокчилари турли ҳайвонлар ролини бажарадилар. Қуръага кўра бир ўйинчи уларнинг қироли ҳисобланади. Ҳар бир ҳайвон қиролга ҳеч ким эшитмайдиган қилиб ўз номини айтади (масалан, шер, қуён, бўри ва ҳ.к.). Барча ҳайвонлар бир чизикқа чизилиб туришади, улардан бир неча қадам нарида қирол туради. Қирол оёқлари тагида тўп туради. Қирол бир ҳайвоннинг номини айтиб чақиради ва ўша бола чиқиши билан чизик бўйлаб югуради, қирол эса унга қарата тўпни тепиб пойлашга ҳаракат қилади. Агар тўп ўйинчига тегса, у қирол олдига ёрдамчи бўлиб туради (тўпни олиб келиб туради ва ҳ.к.). Қирол бирданига бир нечта ҳайвоннинг номини айтиши ҳам мумкин ва улар югураётганларида тўпни тепиб улардан бирини пойлаши мумкин (8-расм).

8-расм

Ўйин қондалари. Тўпни жуда кучли тепиш керак эмас, ўйинчиларга шикаст етказиб қўйиш мумкин. Янги қирол ўйинда учта-тўртта ҳайвон тutilгандан сўнг сайланади.

ТЎПНИ ҲАЙДА

Майдончанинг икки қарама-қарши томонларида иккита чизиқ тортилади. Улар орасидаги масофа 5-10 метр бўлиши керак.

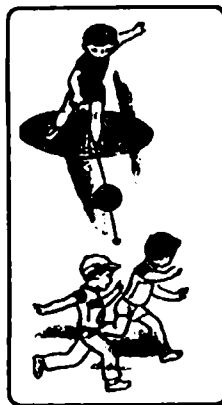
Иштирокчилар икки гуруҳга бўлинишади, чизиққа қарама-қарши қараб чизилиб туришади. Қуръага кўра уларнинг бири ўйинни бошлайди. Болалар кетма-кетликда оёқда тўпни кучли тепиб, уни рақиблар томонига йўналтиришади. Улар эса ўз навбатида тўп чизиқдан ташқарига ўтиб кетмаслиги учун тўпни тепиб юборадилар. Агар тўп чизиққа етиб бормаса, ўйин иштирокчилари уни қўллари билан узатишлари мумкин. Шу йўсинда ўйин тўп то чизиқдан ташқарига чиқиб кетмагунига қадар давом этади. Тўпни қўйиб юборган ўйинчига жарима белгиланади (у ўйинчилар сафидан чиқади). Энг кўп ўйинчиси қолган жамоа якунда ғолиб чиқади.

Ўйин қондалари. Тўпни қабул қилаётган ўйинчи чизиқдан 1 қадам ташқарига чиқиб туриши мумкин. Агар тўп жуда секин йўналтирилган бўлса ва рақиб томонга етиб бормаса ҳам ўша ўйинчига жарима белгиланади.

МЕРГАН БОЛА

Бир-бирдан 10-15 м масофа оралиғида иккита параллел чизиқ тортилади. Улар ўртасида диаметри 2 м бўлган айлана чизилади. Унда бир бола (мерган) туради. Унинг қўлида тўп бўлади. Бошқа ўйинчилар бир чизиқдан иккинчисига югуриб ўтиб ҳаракатланишади. Мерган уларга қараб тўп отиб, теккизишга ҳаракат қйлади. Тўп кимга тегса, ўша ўйинчи мерган бўлиб туради (9-расм).

Ўйин қондалари. Ўйин бошида мерган қилиб бир боланн танлашади. Яъни, тарбиячининг "Ўтиринг!" деган буйруғидан кейин охирги ўтирган бола мерган бўлади. Агар мерган отган тўпни югураётган ўйинчи илиб олса, унда ҳисобга кирмайди.

КИЙИКНИ УР

Иштирокчилар орасидан икки киши ўқчи бўлади. Қолган ўйинчилар эса кийик ролини ўйнаб, улар катта доира ичида туришади. Ўқчилар доира ташқарисида, бир-бирларига рўпарама-рўпара туришади. Тарбиячининг "Бир, икки, уч – тут!" деган ишорасидан кейин ўқчилар кийикларга қарата тўп отишади, улар эса тўпдан қочишга уринадилар. Қайси кийикка тўп тегса ўша бола тутилган ҳисобланади (10-расм).

9-расм

Ўйини қондалари. Ўйинни фақат бошловчининг ишорасидан сўнг бошлаш лозим. Тўпни фақат ўйинчиларнинг оёғига отиш керак.

10-расм

БАЛИҚЛАР ВА НАҲАНГ

Ўйинда 7-8 тагача бола қатнашади. Ўйновчилардан бири наҳанг бўлиб танланади, қолганлар эса – балиқлар. Ўйин учун 2-3 м келадиган ип керак. Унинг бир учи катта таёқчага маҳкам боғланади. Иккинчи учини наҳанг ролини бажарувчи бола тизза баландлигида таранг тортиб ушлаб

туради. Арқонни таранг ушлаб турган ҳолда айлана бўйлаб югуради. Арқон яқинлашаётганда балиқчалар (болалар) устидан сакраб ўтишади (11-расм). Арқон кимнинг оёғига тегса ўша балиқ ейилган ҳисобланади (яъни бола ўйиндан чиқади).

Ўйин қондалари. Болалар ўйинни тарбиячининг ишорасига ҳараб бошлашади. Арқон доим таранг тортилиб туриши керак.

11-расм

ДОИРАДАН ЧИҚАР

Ўйинда бир нечта бола иштирок этиши мумкин. Айлана бўйлаб бир-биридан 40-50 см ораликдаги кичик доирачалар чнзилади ва ўйинчилар шу доирачага ўтиришади. Бир бола турган ҳолда, бир оёқлаб улар атрофида сакраб туради. Ўтирганлардан киммидир доирадан чиқариб юборишга ҳаракат қилади (12-расм). Ўйинчининг битта оёғи ҳам ташқарига чиқиб кетса, у ўйиндан чиқади.

Ўйин қондалари. Ўтирган ўйинчилар гоҳ-гоҳида қўллари билан полга (ёки ерга) тегишлари мумкин. Турган ўйинчи ўтирганларни кучли туртиши керак эмас. Ўйинчи сакраётган оёғини ўзгартириб туриши мумкин.

12-расм

ЎРМОНЧИ

Ерга диаметри 8-10 м бўлган катта айлана чнзилади. Бу ўрмон ҳисобланади, ўртасида квадрат бўлиб, бу ўрмончининг уйи вазифасини ўтайди. Квадрат ичига бир

бола қўйилади ва ўрмончи танланади. Қолган иштирокчилар оққуш бўладилар.

Оққушлар ўрмонга учиб кириб, ўртадаги болани олиб чиқишга уринадилар, ўрмончи эса – уларни тутиб олишга, қўл билан тегишга ҳаракат қилади (13-расм). Болани квадратдан олиб чиққан оққуш ўрмончи бўлиб олади ва ўйин қайтадан бошланади.

Ўйин қондалари. Ўрмончининг уйига кириш мумкин эмас. Тутилган оққушлар ўйиндан чиқади. Ўрмончи ўрмон ташқарисига чиқиб кетиши мумкин эмас. Ундан ташқари у битта жойда ҳам туриши керак эмас, у доимий равишда айлана ичида ҳаракатланиб туриши лозим.

13-расм

ТЕГИРМОНДА ТЎП

Бир нечта иштирокчилар катта айлана бўйлаб туришади, улар бир-биридан камда 2-3 қадам оралиқда бўлишлари керак. Ўйинчилардан бири тарбнячидан тўпни олиб ёнидаги шеригига отиб узатади, униси ёнидагига, кейин шу тариқа тўп айлана бўйлаб узатилаверади. Секин-секин тўп тезлиги ошиб боради.

Ўйин қондалари. Тўпни қўлидан чиқариб юборган ёки нотўғри узатган бола ўйиндан чиқади. Шу тариқа ўйинда қолган охириги ўйинчи қолиб ҳисобланади.

ОҚСОҚ ТУРНА

Барча ўйновчилар икки жамоага бўлинадилар. 3-5 метр масофали майдонга иккита 5-6 метрли параллел чизиқ ўтказилади. Ҳар бир жамоа ўзининг белгиланган чизиғи орқасида турадилар. Барча иштирокчилар бир оёғини

орқага тиззадан букиб, қўли билан уни ушлаб (ўнг оёқни ўнг қўли, чап оёқни чап қўли билан) турадилар.

Хуштак чалиниши билан иккала гуруҳ бир-бирларига қарама-қарши сакраб-сакраб яқинлашган чоғда бўш қўли ва гавдаси билан қарши гуруҳдаги ўйинчини туртиб, уни иккала оёққа туришига қаракат қиладилар. Шунда иккала оёғига турган бола ўйиндан чиқади.

Ўйин қондалари. Ўйинчилар бир-бирига қараб сакрашни фақат хуштак чалиниши билан бошлашади. Ўйинчида чарчаш қолати бўлса, унга тезда оёғини алмаштириб олишга рухсат берилади.

ДУМИНИ УШЛА

Барча иштирокчилар айлана бўйлаб туришади. Ўртада "шер" ўтиради. Қолган иштирокчилар – "қўй" ҳисобланишади. Шер ўзини ухлаётганга солиб ўтиради (14-расм). Қўйлар унинг атрофида қўшинлар айтиб айланишади ва ора-орада шерни қўллари билан туртиб қўйишади. Шер кутилмаганда уйғониб дарҳол қўйларни туттишга уринади (қўли билан тегади). Туттилган қўй шерга ёрдамчи бўлиб ўртага ўтиради.

Ўйин қондалари. Шер хоҳлаган пайтда қўйларни туттиши мумкин, лекин унга кимдир биринчи марта тегмагунига қадар ўрнидан турмайди.

14-расм

ОҚЛАР ВА ҚОРАЛАР

Бир неча кишилик икки жамоа бир-бирига қарама-қарши бўлиб турадилар. Бошловчи бир томони қора, бошқа томони оқ картон дискни отади (15-расм). Картон дискнинг

15-расм

қора ёки оқ тарафи тушишига қараб, биринчи жамоа иккинчи жамоани тута бошлайди. Қочаётганлар чизиб қўйилган чизиқдан ўтиб кетишга ҳаракат қиладилар. Қайси гуруҳнинг ҳисобида тутиб олинган рақибларнинг сони кўп бўлса, шу жамоа ғолиб ҳисобланади.

Ўйин қоидаларн. Рақибларни фақат бошловчининг "Оқлар!" ёки "Қоралар!" дейиши билан тута бошлаш керак. Қочаётганларни фақатгина чизилган чизиқ ичида тутиш мумкин. Чизиқнинг ташқарисидагилар ҳисобга олинмайди.

ТОШЛАРНИ ЙИҒ

Ўйинчилар икки жамоага бўлинишади. Икки томонда иккита курсича туради, уларнинг устида тошлар туради, иккаласида ҳам тошлар сони бир хил бўлиши керак. Иккала жамоадан биттадан бола чиқиб тўпни қўлига олади ва бир вақтда кучи борича тепага отади, тўп то ерга келиб тушгунича курсича устидаги тошларни йиғиши лозим. Ким кўп тош йиғса ўша ғолиб чиқади ва навбат бошқа икки ўйинчига берилади. Яқунда умумжамоа ютуғи ҳисобланиб, бир жамоага ғолиблик берилади.

ТАЁҚНИ ОТИШ

Майдончага чизик тортилади. Иккита ўйинчи қўлларида ўртача таёқча билан чизиққа орқа билан туришади. Таёқни тепасидан ушлаб, бир учини оёқлари устига қўйишади, оёқ ерда туради. Кейин оёқнинг кучли силтанма ҳаракати билан таёқни иложи борича узоқроққа иргитишади (16-расм). Кимнинг таёғи узоқроққа борса, шу бола ўша жойга бориб туради ва ютқизган бола таёғини

худди отга ўхшаб мнииб олади ва
узоқроқда турган болани қувлайди.

Ўйин қондалари. Югуришни фақат
тарбиячи ишорасига биноан бошлаш
керак.

РИГУ-РАГУ

Бир нечта бола бир жойга тўпланиб
туради. Улардан бири ўйинбоши бўлади.
Қолган болалар қўлини муштум қилиб
туради. Ўйинбоши қўлини бир-икки марта
силкитиб: "Ригу-рагу, ригу-рагу..." деб
айтади. Кейин бош бармоқларини

чиқариб шохни ифодалайди ва шохли нарсаларнинг номини
айтади, масалан: "Шохли эчкп" ёки "Шохли уй, шохли
кўйлак" деб чалғитади. Агар шохи бор ҳайвон айтилса,
ҳамма болалар қўлларини бош
бармоғини чиқаришлари керак бўлади.
Агар ўйинбоши болаларни чалғитиб
шохи бўлмаган ҳайвонни ёки бошқа бир
буюмни айтса, болалар шохни
кўрсатмасликлари керак (17-расм). Хато
қилган ўйинчи ўйиндан чиқади.

17-расм

Ўйин қондаларн. Болалар иккала
қўлларини бош бармоғини чиқаришлари
шарт, биттаси ҳисобланмайди. Ўйиндан
хато қилиб, чиқиб кетган бола ўйнаб
беради ёки қўшиқ айтади.

16-расм

ГУЛЛАР

Ҳар бир ўйинчи ўзига гуллардан исм танлайди (атиргул,
лилия, нарғиз ва ҳоказо). Болалар орасида бир хил исмли
ўйинчи бўлиши мумкин эмас. Қуръа ташлаш йўли билан

18-расм

танланган гул (масалан атиргул) ўйинни бошлайди. Атиргул ўзига лола гулини чақриб уни қува бошлайди. Агар лолада тутилиш хавфи тугилса, у бошқа бир гулни ўрнига чақиради. Навбатдаги ўйинчи қоча бошлайди (18-расм).

Ўйинчилар фақатгина гуллар номи билан эмас, балки ҳайвонлар ва балиқлар номи билан ҳам аталиши мумкин.

Ўйин қондалари. Тутилган ўйинчи исмини ўзгартириб ўйинда қайта иштирок этиши мумкин. Ўйин давомида бир хил нсм қайтарилиши мумкин эмас. Ўйин давомида бирор марта тутилмаган ўйинчи ғолиб ҳисобланади.

ҚУЁН ТОНГИ

Бир нечта ўйинчилар – қуёнлар, улардан бири – қуёнлар мураббийи. Майдонча ўртасига кичкина айланачалар чизилади. Бу уларнинг уйчаси вазифасини бажаради. Мураббийнинг бундай уйчаси йўқ. Мураббий қуёнчаларга қараб: "Ҳамма турсин!" (қуёнчалар ҳаракатлар билан буйруқни бажарадилар). Ҳамма ювинади, гимнастика қилади, ўрин йнғиштиради, нонушта қилади, мактабга кетади, мактабда ўқийди, уйга қайтади, дарс тайёрлайди, ҳовлига чиқиб ўйнайди" дейди (19-расм). "Ҳовлига чиқиб ўйнайди" деган буйруқдан сўнг қуёнчалар уйчаларидан чиқиб, чопиб юрадилар.

Мураббий бирданига: "Тун" дейди. Шунда ҳамма ўз уйчасига югуриб қайтishi керак. Охирида қолган бола ютқизган ҳисобланади.

19-расм

Ўйин қондалари. Барча ҳаракатлар мураббий буйруғидан сўнг бажарилади. Болалар ҳовлида югураётганда уйчасидан камида 10 қадам ташқарида бўлиш керак.

БАЛИҚ ОВИ

Бир неча ўйинчи икки гуруҳга бўлинади. Гуруҳлар бир-бирига қарама-қарши бир неча қадам оралиғида туришади (20-расм). Биринчи гуруҳ – балиқчилар (уларнинг сони камроқ), қолганлар – балиқлар. Балиқчилар:

- Биз балиқ тутамиз.
- Қандай балиқ?
- Лаққа балиқ.
- Тутинглар! – деб балиқлар жавоб қайтаришади.

Балиқлар ўғирлиб белгиланган чегарагача қочадилар. Ҳар бир тутилган балиқ ўйиндан чиқади.

Ўйин қондалари. Балиқларни фақат чегарагача тутиш мумкин. Балиқчининг қўли теккан балиқ тутилган ҳисобланади.

20-расм

ҚЎЛИНГНИ КЎТАР

Ўйинда иштирокчилар турган ёки ўтирган ҳолда айлана бўлиб бир-бирларига халақит бермайдиган оралиқда туришлари керак. Қуръага кўра марказда туришга бир ўйинбоши тайинланади. У доира атрофидан секин-аста юриб, бир ўйинчи олдида тўхтайдиган ва баланд овозда: "Қўлингни кўтар!" дейди. Ўйинбоши айтган бола ҳолатини ўзгартирмасдан туришни давом эттиради. Лекин унинг икки чеккасида турган кўшиқчилари ўша заҳотиёқ бир қўлларини кўтаришлари керак: ўнг томондаги кўшини чап қўлини, чап

21-расм

томондаги қўшни эса ўнг қўлини кўтарди (21-расм). Агар болалардан бири нотўғри қўлини кўтарса, умуман кўтариш эсидан чиқиб қолса ёки бошқа бир хатога йўл қўйса, бу бола ўйинбоши билан ўрини алмашиб ўртага туради.

Ўйин белгиланган вақтгача ўйналади (масалан 10 дақиқа). Қайси ўйинчи ўйинбоши бўлмаса ўша ғолиб ҳисобланади. Ўйинбоши албатта, ўйинчи ёнига келиб, унга буйруқ бериши мумкин.

БОЛАЛАР ВА ХЎРОЗ

Ўйинчилардан бири хўроз ролида. Хўроз уйдан чиқиб, майдонча бўйлаб чопади ва уч марта қичқиради. Болалар унга жавобан:

*Хўроз, хўроз,
Бобохўроз,
Мунча эрта турдинг –
Болаларни уйғотдинг?*

Шундан сўнг хўроз инидан чиқиб, қанотларини қоқиб, болаларнинг кетидан югуради. Агар болаларни тута олмаса инига қайтади.

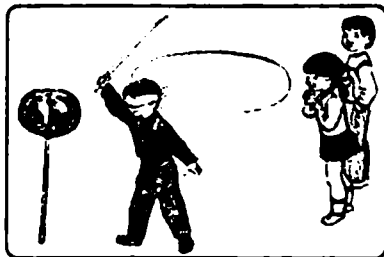
Ўйин қоидалари. Хўроз қанотларини қоққандан сўнг болалар югурадилар. Болалар ўз уйларига кириб кетишлари мумкин.

ҚОВОҚНИ УРИШ

Ўйинда бир нечта бола иштирок этади. Ерда диаметри 1-1,5 м бўлган айлана чизилади. Ундан 6-8 қадам нарироқда ерга таёқ қадалади (таёқнинг баландлиги 1 м дан ортиқ

бўлмаслиги керак), унинг устига эса қуруқ кўргазмалн (декоратив) қовоқ кнйгизилади. Қуръага кўра бир ўйинчи айлана ичидаги қовоққа орқаси билан туради. Унинг қўлига узунлиги 1 м ли таёқча берилади, кўзи эса рўмолча билан боғлаб қўйилади. Турган жойида бир неча марта атрофга айланиб тўхтади ва қўлидаги таёғи билан айланадан чиқиб, қовоқни қидиришни бошлайди ва уни уришга ҳаракат қилади (22-расм). Ўйинчиларга талабни бажаришга маълум бир вақт берилади. Шу вақт ичида вазифани тўғри бажарган ўйинчига очко берилади.

Ўйин қоидалари. Фақат қовоқни уриш керак, таёғини мумкин эмас. Айлана атрофидаги бошқа ўйинчилар иштирокчига умуман халақит қилмасликлари лозим.

22-расм

РҶМОЛЧАНИ БЕР

Иштирокчилар бир-бирига қарама-қарши турган ҳолда икки гуруҳга бўлинишади. Ҳамма қўлини орқасига қўяди. Марказда битта ўйинчи туради. Ҳар иккала жамоадан биттадан ўйинбоши танланади ва унга рўмолча берилади. Ўйинбоши ўз жамоаси ўйинчилари орқасидан секин ўтиб, билдирмасдан ўйинчилардан бирининг қўлига дастрўмолни тутқзади.

Шундан сўнг, ўртада турган ўйинчи буйруқ беради: "Рўмолни бер!". Болалар қўлидаги рўмолчани югуриб бориб ўртадаги ўйинчига рўмолчани

23-расм

қўлига беришлари керак. Рўмолчани биринчи бўлиб берган ўйинчи голиб бўлади. Яқунда энг кўп очко йиққан жамоа голиб саналади (23-расм).

Ўйин қомдалари. Рўмолчани фақат бўйруқдан кейин олиб бориш керак. Рўмолчани қўлга беролмаган ёки тушириб юборган ўйинчи биринчи етиб борганига қарамай ютқазади.

ТАНГАНИ КЎТАР

Майдоннинг иккита томонига старт чизигидан финишгача бўлган иккита параллел чизиқ чизилади. Майдон бўйлаб бир нечта тангалар сочиб юборилади. Ўйинчилар чизиқ бўйлаб саф тортиб турншади. Тарбиячи буйруғи билан болалар отни мингандай финиш чизиги томон чопишади ва ортга худди шу тарзда қайтишади. Югура туриб, улар тўхтамасдан энгашиб, ердаги тангаларни териб олишади (24-расм). Ким кўп танга йиғса, ўша бола голиб ҳисобланади.

Ўйин қомдалари. Ўйинни фақат тарбиячи буйруғи билан бошлаш керак. Ўйин давомида болалар бир-бирларини туртмасдан югуришлари шарт. Тангани кўтарайтганда жойдан туриш мумкин эмас.

24-расм

АЁЗ

Тарбиячи саноқ билан ўртага Аёз бобони тайинлайди. У марказда, қолганлар атроф бўйлаб турадилар. Тарбиячининг: "Аёз келяпти!" деган огоҳлантиришидан сўнг барча болалар турли томонларга қараб қочишади (25-расм). Аёз эса уларни қувиб етишга ва қўли билан

тегиб уларни музлатиб қўйишга ҳаракат қилади. Музлатилган бола ўша жойида қотиб туради.

Ўйин қондалари. Фақатгина тарбиячининг гапидан сўнггина турли томонларга қочиш мумкин. Қотиб турган болалар ўйин яна бошидан бошланмагунча қайтадан ўйинга тушмайди.

САЁҲАТЧИ

Ўйин очиқ ҳавода ҳам, залда ҳам ўтказилиши мумкин. Барча иштирокчилар доира бўлиб ўтирадilar. Фақат бир иштирокчи – саёҳатчи доира марказида туради. Ўтирган ўйинчилар саёҳатчи эшитмайдиган қилиб секингина юртимиздаги таниш бир шаҳар ёки жой номини ўзларига танлашади. Саёҳатчи бир шаҳардан бошлаб бир нечта шаҳаргача ҳаммага эшиттириб айтиб чиқади. Масалан: "Мен Тошкентдан Жиззахгача ёки Самарқандгача саёҳат қилиб чиқаман". Атрофда ўтирган ўйинчилардан кимнингдир шаҳри чиқса шу ўйинчи саёҳатчи билан жой алмашадн (26-расм). Агар бир айтишнинг ўзида бир нечта жойнинг номини топа олса, саёҳатчига бир очко берилади. Ўйин шу тарзда давом этади. Энг кўп очко жамгарган ўйинчи ўйин голиби бўлади.

25-расм

26-расм

ШОЛҒОМ ТОРТИШ

Бу ўйинда 20 та бола қатнашиб, улар икки гуруҳга бўлинадилар.

Гуруҳлар ўзига "Булбул", "Саъва" деб ном қўйиб оладилар. Кейин ўртага тўғри чизиқ чизилади ва бир томонда "Булбул" гуруҳи, иккинчи томонда эса "Саъва" гуруҳи туришади.

Сардорлар чизиқнинг икки томонида туриб: "Шолғом тортиш!" деб буйруқ беришгадан сўнг болалар бир-бирларининг қўлларини ўз томонига тортишади. Чизиқдан болалари кўпроқ ўтиб кетган гуруҳ енгилади.

НИМАНИНГ ПАТИ

Ўйинда қатнашадиган 10 та бола доира ҳосил қилиб ўтиради. Ўйинбоши бирор қушнинг патини (ўрдак, ғоз, қарга ва ҳоказо) олиб, болалардан бирига кўрсатиб, бу ниманинг пати, деб сўрайди. Патнинг номини айтади, бошқа боладан сўралади, бошқа бола ҳам жавоб беради. Ўйин қондасида бир қушнинг номи икки марта такрорланмаслиги керак. Бир боланинг айтганини иккинчиси айтиб қўйса, ўйинбошининг айтган буйруғини бажаради: ўйинга тушади, қўшиқ айтади ва ҳоказо. Ким қушлар номини кўп билса, ўша "билагон" ҳисобланади.

ЭПЧИЛ ҚУЁН

Бу ўйинда 14-15 нафар бола қатнашади. Майдоннинг ўртасидан ораси 60-70 см бўлган иккита чизиқ чизилади. Икки бола бўри вазифасини ўтайди, қолган болалар қуён бўлиб шу чизиқдан ўтиши керак. Бўри чизиқчада туради. Бўриларга тутилмай ўтган қуён "эпчил қуён" ҳисобланади.

ЯЛТ ЭТДИ

Ўйинда бир неча бола иштирок этиши мумкин. Улар чордона қуриб айлана бўлиб ўтирадилар. Иккита ўйинбоши сайланади. Ўйинни қайси ўйинбоши биринчи бўлиб бошлаши кераклиги чек ташлаш йўли билан аниқланади. Биринчи ўйинбошининг қўлида тугма ёки мунчоқ бўлади. Болалар қўлларини ҳовуч қилиб олдинга узатиб турадилар. Ўйинбоши уларнинг қўлига қўлини теккизиб, таълаган болага ўша нарсани ташлаб кетади. Болалар қўлларини беркитадилар. Иккинчи ўйинбоши шу нарсанинг кимда эканлигини топиши керак. Нарса шунинг қўлида деб гумонлаган боланинг ёнига бориб "ялт этди" дейди. Агар унда бўлмаса, ўйинбошиликни ўша бола билан алмашади. Ўйин давом этади. Иккинчи ўйинбоши беркитилган нарсанинг кимдалигини топса, биринчи ўйинбоши ўрин алмашади. Ўйинбоши берган нарса шу болада сақланиши керак. Иккинчи болага узатиб юбориш ўйин қондасини бузиш ҳисобланади.

Мурожаат қилган бола кафтини очиб дарҳол кўрсатиши шарт.

ТОШ ҚЎЙДИ

Тош қўйди ўйини асосан ёз ойларида ўйналади. Болалар узун ўриндиқда тизилиб ўтирадилар. Хоҳишига қараб икки ўйинчи сайлаб олинади. Бир топувчи, иккинчиси тошни яширувчи бўлади. Топувчи тескари қараб, кўзларини беркитиб туради. Яширувчи тошни ўтирганлардан бирига беради. Шу пайт ҳамма бир хил вазиятда: кулиб ёки жиддийроқ бўлиб ўтиради. Тош яширувчи топувчига қараб: "Ош пишди, пашша тушди!" деб айтади. Топувчи ўтирганлардан бирини кўрсатади. Агар тошча топувчи кўрсатган болада бўлса, чиқариб беради, агар бошқа бола қўлида бўлса, у яширувчига беради.

СОЛОЙ-СОЛОЙ

Ўйинда қатнашадиган болалар доира шаклида қўлни орқасига қилиб ўтирадилар. Улардан бири қўлига рўмолча олиб: "Солой, солой, кимга солой, сочи узун қизга солой!" деб атрофида айланади ва ўтирганлардан бирининг орқасига ташлаб кетади (27-расм). Орқасига рўмолча тушганини билмай қолган бола давра ўртасига тушиб ўйнаб беради. Агар билиб қолса, рўмол ташлаган боланинг орқасидан кувади. Қочган бола қувганининг ўз жойига келиб ўтиришига улгурмасдан стиб олиб рўмол билан уриши керак.

Айлана ўртасини кесиб ўтиш мумкин эмас.

27-расм

ШҲХ КОПТОКЧАМ

Болалар хонанинг ёки майдончанинг бир томонига қўйилган стулларда ўтиришади. Тарбиячи улардан сал нарироқда туради, коптокни қўл билан уриб, унинг қандай энгил ва баланд учишни кўрсатиб беради. Шу пайтда у Зафар Диёрнинг қуйидаги қўшиғини айтади:

*Тўпим тўп-тўп этасан,
Урсам учиб кетасан.
Ҳаккаланиб нарига –
Дўстларимга этасан.*

Кейин 2-3 та болани чақириб, коптокни ушлаб турган ҳолда иргишлаб сакрашни таклиф қилади. Тарбиячи бояги қўшиқни айтиб, копток билан яна машқни такрорлайди. Қўшиқни айтиб бўлгач, болаларга қараб, "Ҳозир сизларга стиб оламан!" дейди. Болалар сакрашдан тўхтаб, туриб

олмоқчига ўхшаб ҳаракат қилаётган тарбиячидан нарироққа қочиб кетадилар.

Ўйинни такрорлаш пайтида тарбиячи кўпроқ болаларни чақиради. Ўйинни якунлар экан, тарбиячи ҳамма болаларга баравардан коптокка ўхшаб сакрашни таклиф қилади. Бунда тарбиячи қўшиқни болаларнинг сакраш суръатига қараб тез айтади (бу суръат анча тездир). Агар болалар коптокка ўхшаб сакрашни билмасалар, уларга бунинг қандай бўлишини кўрсатиб бериши зарур.

ОҚ ҚУЁНИМ АЛОМАТ

Болалар хонанинг ёки майдончанинг бир томонига қўйилган стулларда ёки скамейкаларда ўтирадилар. Тарбиячи уларга “ҳозир ҳаммангиз қуён бўласизлар”, дейди ва “ўтлоққа” югуриб чиқишни таклиф қилади. Болалар хонанинг ўртасига чиқадилар ва тарбиячининг ёнида давра қуриб турадилар. Кейин чўққайиб ўтирадилар. Тарбиячи шундай шеър ўқийди:

*Оқ қуёним аломат,
Отини қўйдим Саломат.
Шалпангқулоқ қуёним,
Жуда-жуда аломат.*

Болалар қўлларини бошларига кўтариб, қуённинг қулоғига ўхшатиб, бармоқларини қимирлатадилар. Тарбиячи шеър ўқишда давом этади:

*Қуёним қотиб қопти,
Оёқ-қўлин иситсин,
Тан-тан-тан-тан,
Тан-тан-тан
Оёқ қўлин иситсин.*

Болалар "тап-тап" сўзини эшитишлари билан чапак чала бошлайдилар ва шеър тугагунча чапак чалиб турадилар.

Тарбиячи яна шеър ўқийди:

*Бир жойда туравериб,
Қуён титрар совуқ еб.
Энди сакраб ўйнасин,
Сакраб-сакраб қувнасин.*

Болалар "сакраб-сакраб" сўзини эшитишлари билан икки оёқлаб, ирғишлаб сакрай бошлайдилар. Сакрашни шеър тамом бўлгунча давом эттирадилар. Тарбиячи:

*Кимдандир чўчиб кетди
Қуёнжон қочиб кетди,*

дейди ва айиқ полвонни кўрсатади, болалар қочиб бориб, ўз жойларига туриб оладилар.

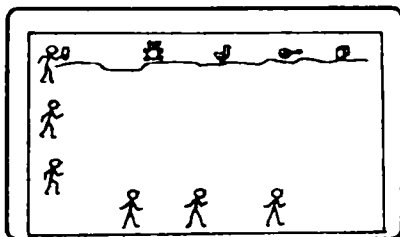
Ўйинни болалар билан истаганча ўтказиш мумкин. Ўйин бошланишидан олдин албатта қуёнлар яширинадиган жойни тайёрлаб қўйиш керак. Ўйин бошида шеърга биноан машқни ҳамма болалар баравар бажарадилар. Ўйин кўп марта такрорлангандан кейин биронта болани қуёнча қилиб тайинлаш ва уни доира ўртасига турғизиб қўйиш мумкин. Шеър тамом бўлгандан сўнг болалар орқасидан тез югурмаслик, уларга ўз жойларини топиб олишлари учун имкон бериш керак. Кичкинтойлардан, албатта, ўзининг жойини топиб олиш талаб қилинмайди, уларнинг ҳар бири бўш жойни топиб ўтириши мумкин. Ўйин мунтазам ўтказилиб турилганда улар ўз жойларини яхши эслаб қоладилар. Болаларнинг бу топқирлигини қўллаб-қувватлаб, рағбатлантириб туриш мақсадга мувофиқдир.

УЗУН ИЛОН ИЗИ БЎЙЛАБ

Тарбиячи ерга ёки полга узунлиги 5-6 метрли арқонни чўзиб қўяди, бу йўлакчадан болалар охиригача юриб ўтишлари мумкин.

Агар йўлакчанинг бошқа томонига болаларни жалб қиладиган нарсалар: айиқча, қўғирчоқ, шиқилдоқ, қушча ва бошқалар қўйилса, болалар машқни қизиқиб бажарадилар. Йўлакчанинг охирида нима ётганлигига қараб, вазифа берилади. Масалан, айиқчанинг олдига бориб уни силаш, қушчага дон бериш, шиқилдоқни шиқиллатиш (28-расм).

Тарбиячи болаларнинг арқончани босишга ҳаракат қиладиганларини кўрса, тарбиячи унинг қўлидан ушлаб, ёрдамлашиши мумкин. Болалар шонилмасдан юриб боришлари керак.

28-расм

ҚУШ ВА УНИНГ БОЛАЛАРИ

Болалар 5-6 кишидан бўлиниб икки гуруҳга бўлинадилар. Ҳар бир гуруҳ ўз уйчасига – инига эга бўлади. Бўр билан чизилган доира, полга ташлаб қўйилган катта чамбарак ёки учлари бир-бирига боғланган арқонча ва ҳоказолар ин бўлиши мумкин. Болалар чўнқайиб ўтириб, индаги қуш болаларини ифода этадилар. Тарбиячи қуш вазифасини бажаради. Унинг "Қани учдик, учайлик", деган сўзларини эшитишлари билан қуш болалари инларидан учиб чиқадилар ва дон қидириб узоқроқ кетишга ҳаракат қиладилар. Тарбиячининг "Энди уйга учамиз", – деган сўзларидан кейин қуш болалари ўз инларига қайтиб келадилар. Ҳар 3-4 марта такрорланади.

Тарбиячи болалар – қуш болаларининг ишорасига қараб ҳаракат қилишини кузатиб боради. Бегона инга учиб кириш

мумкин эмаслигини эслатиб туради. Уйдан узоқроққа учишга даъват этиб, у ерда қушчалар учун дон мўл эканини таъкидлаб туради.

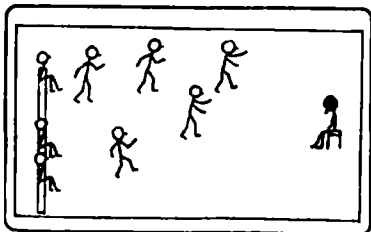
ҚУЁШ ВА ЁМҒИР

Болалар хона ёки майдонда қатор турган стуллар орқасига ўтиб, чўққайиб ўтирадилар ва дарчадан (стул суянчиғи орасидан) қарайдилар. Тарбиячи: "Қуёш чиқди! Боринглар, ўйнанглар!" дейди. Болалар хона (майдонча) бўйлаб югурадилар. "Ёмғир ёғиб кетади. Тезроқ уйга киришглар!" деган овоздан сўнг болалар ўз жойларига қараб югуришади ва стулларнинг орқа томонига бориб чўққайиб ўтиришади ва дарчадан (стул суянчиғи орасидан) қарашади. Тарбиячи "Қуёш чиқди! Боринглар, ўйнанглар!" дейди.

Болалар майдонча бўйлаб югурадилар. "Ёмғир ёғиб кетди. Тезроқ уйга киришглар!", деган буйруқдан сўнг болалар ўз жойларига қараб югуришади ва стулларнинг орқа томонига бориб чўққайиб ўтиришади.

СИЧҚОНЛАР ВА МУШУК

Болалар – сичқонлар инларида (хона девори бўйлаб ёки майдончанинг ён томонларига қатор қўйилган ўриндиқ ёки стулларда) ўтирадилар. Майдонча бурчакларидан бирида мушук ўтиради. Мушук вазифасини тарбиячи ижро этади. Мушук ухлаб қолади, сичқонлар эса хона бўйлаб югуриб кетишади (29-расм). Бироқ, бирдан мушук уйғонади,

29-расм

қаддини ростлаб керишади, миёвлайди ва сичқонларни тута бошлайди. Сичқонлар тез югуриб кетадилар ва ўз инларига кириб яширинадилар (стуллардан ўз жойларини эгаллайдилар). Ҳамма сичқонлар ин-инига

кириб кетгандан сўнг, мушук яна бир бор хона бўйлаб айланади. Кейин ўз жойига келади ва яна ухлайди. Ҳайин 4-5 марта такрорланади.

Сичқонлар мушук кўзини юмиб уйқуга кетгандан кейингина ўз инларидан чиқишлари ва мушук уйғониб миёвлаганидан кейин инларига қайтишлари мумкин. Тарбиячи сичқонлар инларидан чиқишини кузатиб туради. Ҳайинда Ҳайинчоқ мушукдан ҳам фойдаланиши мумкин. Кубиклар ҳам ин вазифасини ўташи мумкин. Бунда болалар кубиклар устига чиқиб турадилар.

ПАХМОҚ КУЧУК

Болаларнинг бири пахмоқ кучукни нфода этади. У полда бошини олдинга узатилган қўлларига қўйиб этади. Қолган болалар аста унинг атрофига тўпланишиб шеър ўқийдилар:

*Пахмоқ кучук этади,
Қаранг, хуррак отади.
Билиб бўлмайди асло,
Уйгоқми у, ухларми ё?
Секин келиб уйготсак,
Қизиқ иш бўлса керак.*

Болалар кучукни уйғота бошлайдилар, унинг тепасига келиб, энгашиб, отини айтадилар, чапак чаладилар, ҳуркитадилар. Кучук ирғиб ўрнидан туриб кетади ва қаттиқ вовуллайди. Болалар ҳар томонга қочиб кетадилар. Кучук уларнинг кетидан қувлайди, бирортасини ушлаб олишга ҳаракат қилади. Ҳамма болалар ҳар томонга қочиб, беркиниб олганларидан сўнг, кучук яна ерга этади. Ҳайин 3-4 марта такрорланади.

Агар кучукни тарбиячи акс эттирадиган бўлса, у стул ёки ўриндиқда ўтириб "ухлайди".

ТЕКИС ЙЎЛ БЎЙЛАБ

Болалар эркин ҳолда тўпланишдаи ёки қатор бўлиб сафга туриб ўйнагани кетишади. Тарбиячи муайян маром ва оҳангда қуйидаги сўзларни айтади:

*Теп-текис йўл устидан,
Теп-текис йўл устидан,
Ташлайлик қадам.
Майда тошлар устидан,
Борайлик биз бирга –
Тушиб кетдик чуқурга!*

"Теп-текис йўл устидан" сўзлари айтилганда болалар қадам ташлаб юрадилар. Тарбиячи "Майда тошлар устидан, майда тошлар устидан", дейиши билан улар иккала оёқларида сакраб, сал олдинга силжиб борадилар. "Тушиб кетдик чуқурга" сўзларини эшитиши биланоқ чўққайиб ўтириб оладилар. Кейин "Чуқурдан чиқиб олдик", дейди тарбиячи. Бу вазиятда болалар ўринларидан турадилар. Тарбиячи шеърни яна такрорлайди. Шундан сўнг тарбиячи қуйидаги бошқа сўзларни айтади:

*Теп-текис йўл устида,
Теп-текис йўл устида,
Юравериб чарчадик,
Юравериб чарчадик,
Юришлар, уйга кетдик,
Мана, уйга ҳам етдик.*

Шеър тугагандан кейин болалар уйларига қараб югурадилар (уй қаерда бўлади – ўриндиқдами, тортилган тўғри чизиқ орқасидами ёки бошқа бир жойдами, бу олдиндан келишиб олинади).

Ҳаракатларни ҳар хил қилиб ўзгартириш мумкин, лекин улар шеърга мувофиқ келиши зарур (масалан, майда тошлар устидан бир оёқдан иккинчи оёққа ҳатлаб ёки бир оёқлаб

ўтиш ва ҳоказо). Тарбиячи ҳаракат топшириғини узайтириши ёки қисқартириши мумкин. Бунинг учун у шеърнинг ҳар бир сатрини кўпроқ ёки озроқ такрорлайди.

ЧИВИННИ ТУТ

Болалар узатилган қўл етадиган масофада давра қуриб турадилар. Тарбиячи доиранинг ўртасида бўлади. Унинг қўлида узунлиғи 1-1,5 м келадиган хивич бўлиб, унинг учига қоғоздан ёки бошқа нарсдан ясалган чивин ип билан боғлаб қўйилган бўлади. Тарбиячи ипни болаларнинг бошидан сал юқориқда айлантиради. Чивин ўз устларидан ўтаётганда болалар уни икки қўллаб тутмоқчи бўлиб сакрайдилар. Чивинни тутган бола: "Мен тутдим!" – дейди. Ўйин давом этади.

Ўйин қондаси. Ўйин вақти болалар сакраш пайтида даврани торайтириб қўймасликлари учун уларни кузатиб туриш керак. Тарбиячи чивин боғланган ипни айлантираётиб, уни дам тушириб, дам кўтариб туради.

ЧУМЧУҚЛАР ВА МУШУК

Болалар майдоннинг бир томонига полга бир қатор қилиб қўйилган ўриндиқларда ёки катта кубларда тикка турадилар. Булар томдаги чумчуқларни нфода этншади. Улардан нарироқда мушук (бирор бола) ухлаб ётган бўлади. Чумчуқлар сакраб пастга тушадилар, қанотларини ростлаб, ҳар томонга учиб кетадилар. Бироқ шу пайт мушук уйғониб қолади. У "миёв-миёв" дейди-да, тутган чумчуқларини ўз уйига олиб кетади. Ўйин 5-6 марта такрорланади.

Болалар тиззаларини букниб оёқ учнда, енгил сакрашларини кузатиб туриш керак.

КУРК ТОВУҚ ВА ЖЎЖАЛАР

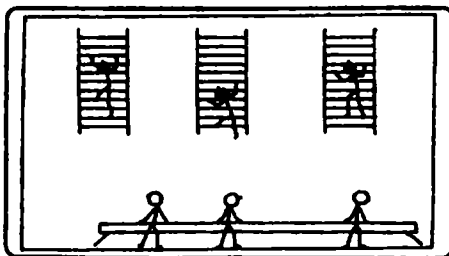
Ўйинда қатнашаётган болалар жўжаларни, тарбиячи эса товуқни нфода этади. Курк товуқ ва жўжалар уйда бўлишади (устун ёки стуллар орасида 35-40 см баландлиқда арқонча тортилади, бу жой уй вазифасини ўтайди). Бир чеккада тасаввур қилинадиган қуш яшайди. Курқ товуқ арқончанинг тагидан энгашиб ўтади ва болаларга дон қидириб кетади. Кейин "ку-ку-ку-ку" деб жўжаларини чақиради. Унинг овозини эшитиб, жўжалар ҳам арқонча тагидан ўрмалаб ўтишади ва югуриб товуқнинг олдига боришади. Ҳаммалари бирга ўйнайдилар, энгашадилар, чўққайиб ўтирадилар, дон-дун қидирадилар. Тарбиячининг "Катта қуш учиб келяпти", деган сўзларини эшитгач, ҳамма жўжалар тез қочиб кетадилар ва уйларига яширинадилар. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Жўжалар катта қушдан қўрқиб уйларига қочиб кетаётганларида болалар арқончага урилиб кетмасликлари учун тарбиячи уни кўтариб туриши мумкин. Орадан бирмунча вақт ўтгандан сўнг, болаларнинг ўзлари ҳам товуқ родини ўйнашлари мумкин.

МАЙМУНЧАЛАР

Тарбиячи болаларга биттадан ёки иккитадан бўлиб гимнастика нарвончасига яқинлашишни таклиф қилади. Булар маймунчалар бўлади. Бошқа болалар маймунчаларнинг дарахтлардан қандай қилиб мева теришаётганини ўтириб ёки тик туриб томоша қиладилар. Сўнгра дарахтга бошқа маймунчалар чиқишади (30-расм).

Болалар нарвончага қўрқмасдан чиқиб-тушишни ўрга-

30-расм

ўтиш ва ҳоказо). Тарбиячи ҳаракат топшириғини узайтириши ёки қисқартириши мумкин. Бунинг учун у шеърнинг ҳар бир сатрини кўпроқ ёки озроқ такрорлайди.

ЧИВИННИ ТУТ

Болалар узатилган қўл етадиган масофада давра қуриб турадилар. Тарбиячи доиранинг ўртасида бўлади. Унинг қўлида узунлиги 1-1,5 м келадиган хивич бўлиб, унинг учига қоғоздан ёки бошқа нарсадан ясалган чивин ип билан боғлаб қўйилган бўлади. Тарбиячи ипни болаларнинг бошидан сал юқорироқда айлантиради. Чивин ўз устларидан ўтаётганда болалар уни икки қўллаб тутмоқчи бўлиб сакрайдилар. Чивинни тутган бола: "Мен тутдим!" – дейди. Ўйин давом этади.

Ўйин қондаси. Ўйин вақти болалар сакраш пайтида даврани торайтириб қўймасликлари учун уларни кузатиб туриш керак. Тарбиячи чивин боғланган ипни айлантираётиб, уни дам тушириб, дам кўтариб туради.

ЧУМЧУҚЛАР ВА МУШУК

Болалар майдоннинг бир томонига полга бир қатор қилиб қўйилган ўриндиқларда ёки катта кубларда тикка турадилар. Булар томдаги чумчуқларни ифода этишади. Улардан нарироқда мушук (бирор бола) ухлаб ётган бўлади. Чумчуқлар сакраб пастга тушадилар, қанотларини ростлаб, ҳар томонга учиб кетадилар. Бироқ шу пайт мушук уйғониб қолади. У "мпёв-миёв" дейди-да, тутган чумчуқларни ўз уйига олиб кетади. Ўйин 5-6 марта такрорланади.

Болалар тиззаларини букниб оёқ учнда, енгил сакрашларини кузатиб туриш керак.

КУРК ТОВУҚ ВА ЖЎЖАЛАР

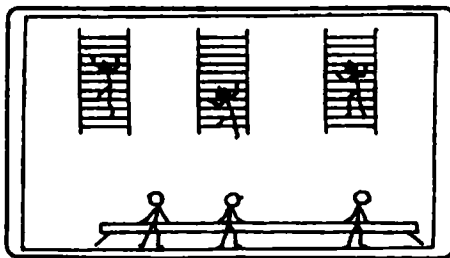
Ўйинда қатнашаётган болалар жўжаларни, тарбиячи эса товуқни ифода этади. Курк товуқ ва жўжалар уйда бўлишади (устун ёки стуллар орасида 35-40 см балангликда арқонча тортилади, бу жой уй вазифасини ўтайди). Бир чеккада тасаввур қилинадиган қуш яшайди. Курқ товуқ арқончанинг тагидан энгашиб ўтади ва болаларга дон қидириб кетади. Кейин "ку-ку-ку-ку" деб жўжаларнинг чақиради. Унинг овозини эшитиб, жўжалар ҳам арқонча тагидан ўрмалаб ўтишади ва югуриб товуқнинг олдига боришади. Ҳаммалари бирга ўйнайдилар, энгашадилар, чўққайиб ўтирадилар, дон-дон қидирадилар. Тарбиячининг "Катта қуш учиб келяпти", деган сўзларнинг эшитгач, ҳамма жўжалар тез қочиб кетадилар ва уйларига яширинадилар. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Жўжалар катта қушдан қўрқиб уйларига қочиб кетаётганларида болалар арқончага урилиб кетмасликлари учун тарбиячи уни кўтариб туриши мумкин. Орадан бирмунча вақт ўтгандан сўнг, болаларнинг ўзлари ҳам товуқ ролин ўйнашлари мумкин.

МАЙМУНЧАЛАР

Тарбиячи болаларга биттадан ёки иккитадан бўлиб гимнастика нарвончасига яқинлашишни таклиф қилади. Булар маймунчалар бўлади. Бошқа болалар маймунчаларнинг дарахтлардан қандай қилиб мева теришаётганини ўтириб ёки тик туриб томоша қиладилар. Сўнгра дарахтга бошқа маймунчалар чиқишади (30-расм).

Болалар нарвончага қўрқмасдан чиқиб-тушишни ўрга-

30-расм

ниб олганларидан кейин топшириқни мурак-каблаштириш керак. Бунинг учун гимнастика нарвончасининг бир қисмидан иккинчи қисмига, яъни дарахтдан-дарахтга ўтиш таклиф қилинади.

ДОИРАГА ТУШИР

Болалар давра қуриб турадилар. Ўртага катта чамбарак қўйилади ёки доира чизилади. Арқончадан ясалган ёки полга чизилган доиранинг диаметри 1-1,5 м бўлади. Доирадан 2-3 қадам масофада давра қуриб турган болалар қўлида ичига қум тўлдирилган халтачалар бўлади. Тарбиячининг "Ташла!" деган буйруғи берилиши билан барча болалар халтачаларни доирага ташлайдилар. Сўнгра тарбиячи: "Халтачаларини кўтариб олинг", дейди. Болалар халтачаларни олиб, ўз жойларига келиб турадилар. Ўйин 4-6 марта такрорланади. Халтачаларни икки қўллаб ташлаш керак.

РАНГЛИ АВТОМОБИЛЛАР

Болалар хона девори бўйлаб турадилар. Бу гараждаги автомобиллар бўлади. Ўйинда иштирок этаётган ҳар бир боланинг қўлида байроқча (копток, картондан ясалган кўк, сариқ ёки яшил рангдаги доира) бўлади. Тарбиячи хонанинг марказида болаларга қараб туради. Унинг қўлида тегишли рангдаги учта байроқча бўлади. У байроқчалардан бирини кўтаради (баъзан иккита ёки ҳар учала байроқчани ҳам кўтариш мумкин). Ана шу рангдаги нарсаси бўлган болалар майдон бўйлаб югуриб бораётган "автомобил"га тақлид қилиб, овозлари билан ди-дитлатадилар. Тарбиячи байроқчани туширгандан кейин автомобиллар тўхтайти, айланиб бурилади ва ўз гаражларига қараб жўнайди. Ўйин 4-6 марта такрорланади.

Тарбиячининг қўлида қизил байроқча бўлиши ҳам мумкин. У кутилмаганда қизил байроқчани кўтаради, бунда автомобиллар бу ишорага кўра тўхташи керак.

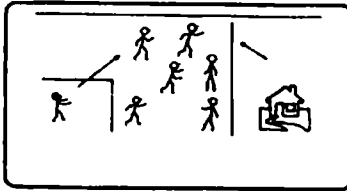
ҚУШЛАР ВА МУШУК

Ерга доира шакли чизиб қўйилади (диаметри 5-6 м). Доиранинг марказида тарбиячи танлаган бола – мушук туради. Қолган болалар доирадан ташқарида туришади, улар қушчалар вазифасини бажарадилар. Мушук ухлаб қолади. Қушчалар доира ичига кириб дон чўқилашади. Мушук уйғониб қолади, қушчаларни қувади ва уларни тута бошлайди. Қушчалар доирадан учиб чиқишга шошладилар. Мушукка қўли теккан бола тутилган ҳисобланади ва доиранинг ўртасига бориб туради. Мушук 2-3 та қушчанн тутгандан кейин тарбиячи янги мушук тайинлайди. Тутилган қушчалар барча ўйновчиларга қўшилиб кетади. Ҳўни 4-5 марта такрорланади.

Мушук қушчаларни эҳтиёт бўлиб тутадн (уларни чангаллаб олмай, фақат қўлини сал теккизиб қўяди). Агар мушук анча вақтгача ҳеч кимни тута олмаса, тарбиячи унга ёрдам бериш учун яна битта мушук тайинлайдн.

ЎРМОНДАГИ АЙИҚ

Майдончанинг бир томонига айиқ ини чизиб қўйилади. Иккинчи томонида болалар яшайдиган уй акс эттирилади (31-расм). Тарбиячи инида ўтирадиган айиқни танлайди. Тарбиячи "Болалар борнинглар, ўйнаб келинглар!", дейиши билан болалар уйларидан чиқиб, ўрмонга ўйнагани кетадилар, қўзиқорнн терадилар, капалак тутадилар ва ҳоказо (энгашадилар, ростланадилар ва шу сингари бошқа тақлидий ҳаракатларни бажарадилар). Улар бараварига шундай дейдилар:

31-расм

*Айиқ уни олдида,
Қўзиқориң терамиз.
Айиқвой ўкирганда,
Бизлар қочиб кетамиз.*

"Ўкирганда" сўзидан сўнг айиқ уйларига қочиб кетаётган болаларни тута бошлайди. Айиқнинг қўли теккан бола тутилган ҳисобланади ва айиқ уни ўз инига олиб бориб қўяди.

Ўз чегарасидан ўтгандан кейин болаларни ушлаш мумкин эмас. Айиқ бир неча ўйинчнини тутиб олгандан кейин ўйин яна бошқатдан бошланади. Энди айиқ вазифасига бошқа бола тайинланади. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Ўйиннинг бошқача тури – нккита айиқ билан ўйналадиган тури ҳам болалар учун қизиқарли ўйин ҳисобланади.

ТУЛКИ ТОВУҚХОНАДА

Товуқлар товуқхонадаги қўноқдан жой оладилар (яъни улар майдончанинг бирор томонига қўйилган стулларда ўтиришади). Майдончанинг қарама-қарши томонида ин бўлади. Майдончанинг қолган барча қисми ҳовли вазифасини ўтайди. Тулки ўз инида ўтиради, товуқлар эса ҳовли бўйлаб юрадилар, югурадилар, қанот қоқадилар, чўқийдилар. Тарбиячининг "Тулки!" деган ишораси бўйича товуқлар қочиб кетадилар, ўз инларига беркиниб оладилар ва қўноққа учиб чиқадилар, тулки эса қўноққа чиқиб улгурмаган товуқларни тутиб олишга ва ўз инига олиб қочишга ҳаракат қилади (секин-аста теккизади). Тутган товуқни инига олиб кетади. Ўйин қайтадан тикланади. Тулки белгиланган миқдордаги товуқларни тутиб бўлгач, ўйин тамом бўлади. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Стуллар, кублар ва бошқа шу каби буюмлар қўноқ ўрнида хизмат қилиши мумкин.

КУЛРАНГ ҚУЁН ЮВИНАЯПТИ

Барча ўйнаётганлар давра қуриб турадилар. Қуён қилиб тайинланган бола давра ўртасида туради. Болалар бундай дейдилар:

*Қуёнжон юзини ювар,
Балки меҳмонга борар,
Аввал бурнини,
Кейин оғзини –
Чайди у роса.
Қулоқларини ҳам ювиб,
Артинди тоза.*

Қуён ана шу сўзларга монанд ҳаракатлар қилади. Кейин у болалардан бирортасининг олдига икки оёқлаб сакраб-сакраб келади. Қуён кимнинг олдига келиб тўхтаган бўлса, ўша бола доиранинг ўртасига келиб туради. Ҳар кун 5-6 марта такрорланади.

Доирада бир вақтнинг ўзида бир неча қуён – 4-5 бола туриши ҳам мумкин. Улар ўзини топшириқларини баравар бажарадилар. Бу болалар фаоллигини оширади.

ПОДАЧИ БИЛАН ПОДА

Болалар подани ифода этишади (сигирлар, бузоқлар). Подачи тайинланади. Унга подачи киядиган телпак, қўлига таёқ ва қўбизга берилади. Пода молхонада тўпланади. Подачи узоқроқда туради. Тарбиячи бундай дейди:

*Чўпон эрталаб туриб
Най чалар: "ту-ту-ру-ру!"
Сигир-бузоқ жўр бўлиб,
Маърашар: "Му-му-му!"*

"Ту-ру-ру-ру" сўзларини эшитиши билан подачи қўлига найни олиб чала бошлайди. "Му-му-му" сўзларидан кейин бузоқлар маърашади. Кейин болалар чўккалаб туришади

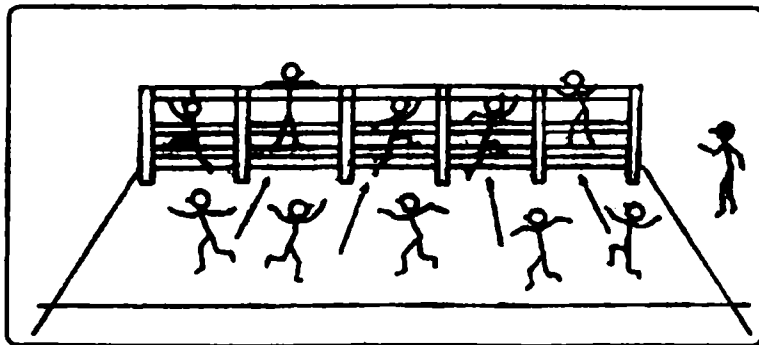
ва подачи томон эмаклаб боришади. У сигир-бузоқларни далага (майдончанинг нариги томонига) ҳайдайди. У ерда пода бироз боқилгач, подачи уларни яна молхонага қайтаради. Кейин янги подачи сайланади. Ҳайин 2-3 марта такрорланади.

Ҳайин учун кенг жой зарур. Болалар бир жойда гуж бўлиб турмасликлари керак.

ҚУШЛАР УЧИБ ҲТАДИ

Бир гала қушлар – болалар майдонча чеккасига бир неча зинапоя бўлган гимнастика деворчаси қаршисида тўпланиб (тарқалиброқ) туришади. Тарбиячининг "Қани учайлик!" деган ишораси билан қушлар қанот қоқадилар ва майдонча бўйлаб учиб кетадилар. "Бўрон" деган ишора берилиб, қушлар дарахтларга томон учадилар (деворчаларга чиқадилар) (32-расм). Тарбиячи "Бўрон тинди!", дейиши билан қушлар дарахтлардан секин тушиб, яна уча бошлайдилар. Ҳайин 3-4 марта такрорланади.

Гимнастика нарвончасидан тушаётганда сакраш мумкин эмас. Агар нарвонча зинапоялари камроқ бўлса Ҳайинга барча болаларни баравар жалб қилмаслик керак. Нарвонча Ҳринга стул, скамейка ва бошқа буюмлардан фойдаланиш мумкин.

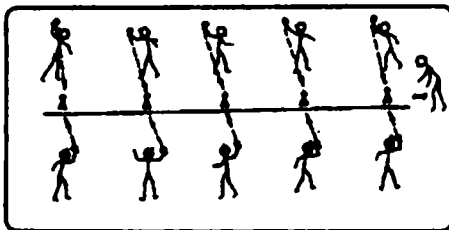

32-расм

БУЛАВАНИ УРИБ ЙИҚИТ

Болалар чизикнинг нариги томонида турадилар. Чизикдан 2-3 метр нарига ҳар бир бола қаршисига булава қўйилади. Болаларнинг қўлида эса копток бўлади (33-расм). Болалар ишора бўйича қўлларидаги коптокни булавага қаратиб юмалатиб, уни уриб йиқитишга ҳаракат қиладилар. Навбатдаги ишора берилиши билан югуриб бориб коптокни олиб келадилар, йиқитилган булаваларни тургазиб қўядилар. Ҳар бир ўйин иштирокчисининг ўзи булавани иеча марта уриб йиқитганини ҳисоблаб боради.

Ҳар топширигини ҳар хил қилиб бажариш керак. Коптокни ўнг қўл билан, чап қўл билан, икки қўллаб ёки оёқ билан ҳам юмалатиш лозим.

33-расм

ТОП, ЛЕКИН АЙТМА

Болалар майдончанинг бир томонида юзларини тарбиячи томонга қаратиб турадилар. Улар тарбиячининг ишораси билан улар ўгирилиб, деворга қараб турадилар. Шу пайтда тарбиячи рўмолчани яшириб қўяди. Кейин болалар кўзларини очишадн-да, тарбиячи томон бурилишади ва рўмолчани қидира бошлайдилар. Рўмолчани топган бола уни топганлигини билдирмасдан, секин тарбиячининг ёнига келади ва унинг қулоғига рўмолчанинг қаердалигини айтади-да, қатордаги ўз жойига келиб туради (стулчага ёки ўриндиққа келиб ўтиради). Болаларнинг кўпчилиги рўмолчани топмагунча ўйини давом этаверади. Ҳар 3-4 марта такрорланади.

Ўйин қондаси. Болаларга ким рўмолчани топса, уни турган жойидан олмаслик кераклигини ва ҳатто уни топмаганлигини ҳеч кимга билдирмасликка ҳаракат қилиш зарурлигини тушунтириш керак.

КЕТГАН КИМ

Болалар давра қуриб ёки ярим доира шаклида турадилар. Тарбиячи ўйинда қатнашаётган болалардан бирига ўз ёнида турган 5-6 та болани эслаб қолишни, кейин хонадан чиқиб туришни ёки бурилиб, кўзини юмиб туришни таклиф қилади. Болалардан бири яшириниб олади. Кейин тарбиячи "Қани, топ-чи, ким йўқ?", дейди. Агар бола топса, унинг ўрнига бошқа бола тайинланади. Агар топа олмаса, яна ўгирилиб туради ва яширинган бола жойига қайтиб келиб туради. Кейин топувчи бола, унинг номини айтиши лозим. Ўйин 4-5 марта такрорланади.

Болалар сафдан чиқиб, яширинган ким эканлигини айтиб бермасликлари керак. Ҳеч ким яширинмаслиги ҳам мумкин. У ҳолда қидириб топувчи бола ҳамма жой-жойида турганлигини айтиши керак.

ДЎНГДАН-ДЎНГГА

Болалар икки гуруҳга бўлиниб, майдоннинг қарама-қарши томонида турадилар. Улар ўртасига, бутун майдон бўйлаб доирачалар – дўнглар чизилади (улар орасидаги масофа ҳар хил 10, 20, 30, 40 см бўлади). Тарбиячи гоҳ у, гоҳ бу томондаги болалардан бир нечтасини чақиради. Улар дўнгдан-дўнгга сакраб, майдоннинг иккинчи томонига ўтадилар. Сакраётганлар машқни бажараётганини ҳамма кузатиб туради. Сўнгра навбатдагилар сакрайдилар.

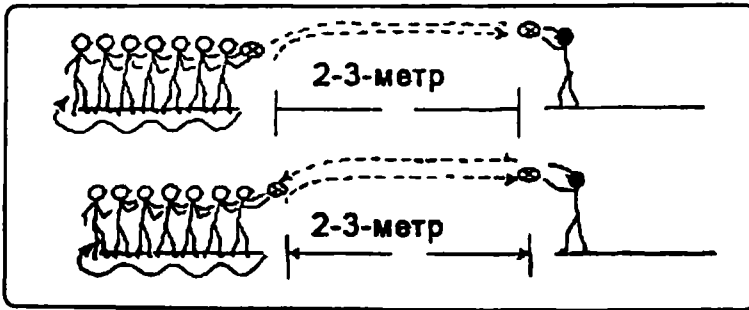
Ўйинда ҳар хил топшириқлар – дўнгдан-дўнгга икки оёқда, у оёқдан бу оёққа, бир оёқда сакраш буюрилади. Болаларни гуруҳларга бўлиш ва қайси гуруҳ яхши ва тез сакрашини аниқлаш мумкин.

КОПТОК ОНАБОШИГА

Иккита чизик ўтказилади, улар орасидаги масофа 2-3 м. Ўйинчилар биринчи чизик орқасида кетма-кет турадилар. Уларга қарама-қарши чизикда онабоши туради. У қаторда биринчи бўлиб турган болага коптокни отади, у эса коптокни бошқарувчига қайтариб отади ва қаторнинг охирига бориб туради (34-расм). Бутун қатор олдинга силжийди, навбатдаги бола чизик олдинга келиб туради.

Ҳамма болалар коптокни отишгач, янги онабоши тайинланади.

Ўйинни мусобақа тарзида ўтказиш ҳам мумкин. Бунда болалар бир неча қатор бўлиб турадилар ва ҳар бир қаторга онабоши тайинланади. Ўйинчи коптокни отади, лекин шу қаторда турганлар вақтдан ютқзади.

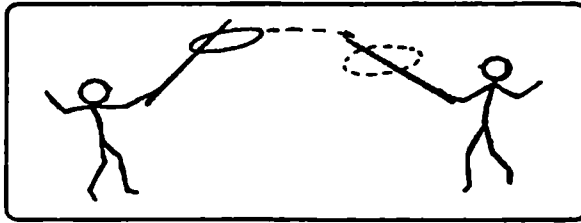

34-расм

СЕРСО

Ўйин икки кишидан бўлиб ўйналади. Бир киши таёқ (биллиард таёғи) ёрдамида ёғоч ҳалқани отади, иккинчиси эса уни таёқ билан илиб олади. Ўйинчилар орасидаги масофа 3-4 м. Агар болалар отилган ҳалқани таёққа илиб ололмасалар, унда олдин қўл билан отиб, қўл билан илиб оладилар. Сўнгра таёқдан фойдаланадилар. Ким ҳалқани кўпроқ илиб олган бўлса, ўша ютган ҳисобланади (35-расм).

Тарбиячи болалар қалқаларни мунтазам нргитиб туришларини кузатиб боради.

35-расм

КИМ УЧАДИ

Болалар тарбиячи билан биргаликда доира ичида турадилар. Тарбиячи учадиган, учмайдиган жонли ва жонсиз нарсаларнинг номини айтади. Улар номини айтиши билан тарбиячи қўлини юқорига кўтаради. Масалан, тарбиячи "Қарға учади, стол учади, самолёт учади" ва ҳоказо дейди.

Тарбиячи ҳақиқатдан учадиган нарсаларнинг номини айтгандагина, болалар қўлларини юқорига кўтариб, "Учади" дейишлари керак.

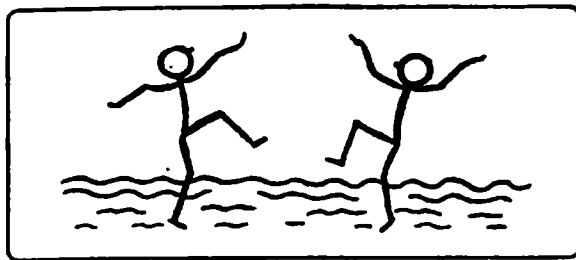
Бошловчилик вазифасига болалар ҳам тайинланиши мумкин. Ўйин олдин секин, сўнгра тезроқ ўтказилади.

БАДМИНТОН

Икки ўйинчи бир-бирининг "волан"ини ерга тушириб юбормасликка ҳаракат қилади – ракетка билан уради. Катта гуруҳ болаларига ракеткани тўғри ушлаш усули кўрсатилади, воланни керакли томонга йўналтиришга ўргатилади. Ўйинда тарбиячи ҳам иштирок этиши мумкин.

ҚАРҚАРА

Болалар тиззаларига қадар сувга тушиб, оёқларини баланд-баланд кўтариб юрадилар (36-расм).

36-расм

ЎТИНЧИ СУВДА

Болалар доира бўлиб тиззаларига қадар сувда турадилар, оёқларини кенгроқ очиб, қўлларини бир-бирига чалиштириб, бошларидан юқори кўтардилар, кейин тез, кескин энгашадилар, қўлларини тез сувга уриб, "Ўтин ёрадилар", яъни қўллари билан сувни кесиб, уни ҳар томонга сачратадилар.

ЧАРХПАЛАК

Сувнинг чуқурлиги дастлаб тиззагача, сонгача, ундан кейин белгача бўлади. Болалар қўл ушлашиб, давра қуриб туришади. Тарбиячининг ишораси бўйича улар давра бўйлаб ҳаракат қилиб, аста-секин қадамларини тезлата бошлайдилар. Улар бараварига шундай дейдилар: "Секин, секин, секин – бошланади от ўйин. Кейин, кейин, кейин – қизиб кетади ўйин!". Шундан кейин болалар доира бўйлаб югуриб кетадилар.

ҚЎРҚМА

Ҳовузнинг саёз жойида болалар ярим доира бўлиб турадилар, биринчи юриб бораётган бола тиззаси билан сувни сачратади. Ҳовузнинг саёз жойидаги бола қўлларини ерга тираб ётади. Тарбиячи "Товонингни кўрсат!" дейиши билан, у оёғини сувдан кўтариб, товонларини кўрсатади.

ФАВВОРА

Уч-тўрт ўйинчи саёз жойда сувга тушиб, бир-бирларининг қўлларидан ушлаб, доира ҳосил қиладилар. Сўнгра болалар қўлларини кўйиб юбориб, орқага қўллари билан таянган ҳолда оёқларини узатиб сувда ўтирадилар. Катта кишининг ишораси бўйича узатилган оёқлари билан сувга уриб, сувни фаввора мисоли ҳар томонга сачратадилар. Бу ўйинда болалар сачраган сувдан қўрқмасликка ўрганадилар.

ДАРЁ ТЎЛҚИНЛАНМОҚДА

Болалар сувга белларигача тушиб, қаторда биттадан ёки доира бўлиб турадилар. "Дарё тўлқинланмоқда", деган ишорага биноан болалар ҳар томонга тарқалиб сувга шўнғийдилар, қўллари билан "тўлқин" кўтарадилар. Катта кишининг "Шамол тинди, дарё тинчланди", деган сўзидан кейин болалар қатор (доира) бўлиб турадилар.

АРҒИМЧОҚ

Болалар жуфт-жуфт бўлиб қўл ушлашиб, бир-бирларига қараб сувда турадилар. Навбат билан ўтириб сувга шўнғийдилар ва сув остида нафас чиқарадилар. Тарбиячи вазифининг бажарилишини назорат қилиб туради.

БОТИР БОЛАЛАР

Болалар қўл ушлашиб, давра қуриб туришади ва биргаликда:

*Биз ботир болалармиз,
Биз жасур болалармиз.
Мана, қаранглар-а сизлар –
Сувда ҳам очиқ кўзлар.*

дейишади.

Шундай деб болалар қўлларини пастга туширадилар ва ҳаммалари кўзларини юммасдан баравар сувга шўнғийдилар. Ҳйин 3-4 марта такрорланади.

Кўрсатмалар. Машқнинг тўғри бажарилганлигини текшириш учун тарбиячи сув ичига қандай буюм қўйилганлигини болалардан сўраши мумкин.

ҚУРБАҚА

Чўққайиб ўтирган ҳолатдан туриб (сувнинг чуқурлиги тизза бўйи) сакраб, олдинга қараб сувга ётилади, қўллар олдинга узатилади, кейин ҳовуз тубига туширилади. Оёқларни гужанак қилиб кўкракка тортилади, шу ҳаракат яна такрорланади.

ИНДАГИ ҚУШЧАЛАР

Бу Ҳйинда болалар ҳар хил йўналишдаги ҳаракатларни ўзгартириб, ўз жойларини топиб олишга ўрганадилар.

Болалар сал тепароқ жойга – тахта, кубик, ходача (баландлиги 10 см) устига чиқиб турадилар. Бу нарсалар хонанинг ёки майдончанинг бир томонига қўйилган бўлади. Тарбиячи "Кўчада қуёш чарақлаб турибди, ҳамма қушлар инларидан учиб чиқиб, дон-дун, нон-ушоқ қидиришяпти", дейди. Болалар тепаликдан сакраб туриб, қўлларини қанот қилиб, липиллатиб югуриб кетадилар, яъни учадилар. Улар чўққайиб ўтириб, дон чўқилайдилар (бармоқ учлари билан тиззаларининг кўзига урадилар). Тарбиячининг "Ёмғир ёғиб кетди. Ҳамма қушлар инларига яшириниб олишди", дейиши билан болалар югуриб бориб, жой-жойларига туриб олишади.

Ҳйинни ўтказишдан олдин болаларнинг ҳаммасига старли миқдорда тахтача, кубиклар тайёрлаб қўйиш керак. Болалар бир-бирларига халақит бермасдан жойларини эгаллаб олишлари учун бу нарсаларни оралатиб, майдоннинг ёки хонанинг бир томонига қўйиш лозим. Тарбиячи қандай қилиб енгил сакраб туриш мумкинлигини

кўрсатиб беради: агар зарур бўлиб қолса, тарбиячи югуриб келган болаларга улар тепаликка чиқиб олишлари учун ёрдам беради. Ҳинини такрорлаш вақтида ишора бир сўз билан " қуёш!", "ёмир!", деб берилиши мумкин.

ТОВУШ ҚАЕРДАН КЕЛЯПТИ

Болалар хонанинг бир томонида гуруҳ бўлиб ўтирадилар ёки тик турадилар. Тарбиячи уларга деворга қараб туришни ва ўтирмасликни таклиф қилади. Шу пайт энага қўлига қўнғироқ олиб, хонадаги шкаф орқасига яширинади ва уни жиринглатади. Тарбиячи болалардан қўнғироқ қаерда жиринглапти, деб сўрайди. Болалар бунни қидириб, товуш келаётган томонга югуриб кетадилар. Топганларидан кейин яна тарбиячи ёнига қайтиб келадилар. Энага бошқа жойга яширинади. Ҳин қайта такрорланади.

Энага қаерга яширинаётганини сезиб қолмасликлари учун тарбиячи болаларни чалғитиб туриши керак. У болаларни ўзига яқинроқ келишга ундайди. Қўнғироқни аввалига секинроқ, кейин қаттиқроқ жиринглатиш керак. Ҳин бир неча марта такрорланганидан кейин энаганинг ўрнига бирор бошқа болани қўйиш мумкин.

БАЙРОҚЧАНИ ТОП

Болалар хонанинг бир томонига қўйилган стулларда ўтиришади. Тарбиячи уларга кўзларини юмишни таклиф қилади. Шу пайт у болаларнинг ҳаммасига етадиган байроқчаларни хонанинг турли жойларига қўйиб чиқади. Шундан сўнг, у "Беркитилган байроқчаларни топинг", деб буйруқ беради. Болалар кўзларини очиб, байроқчаларни қидирадилар. Ким байроқчани топса, тарбиячига келтириб беради. Байроқчаларни ҳамма болалар топганларидан кейин тарбиячи ана шу байроқчаларни кўтариб, хона бўйлаб юришни ва кейин эса ўз жойларга келиб ўтиришни таклиф қилади. Ҳин шу тарзда такрорланади.

Байроқчалар бир хил рангда бўлиши керак. Акс ҳолда болалар ўртасида келишмовчилик келиб чиқиши мумкин. Байроқчаларни шундай жойга қўйиш керакки, болалар уларни тез топа олсинлар ва тез олиб келсинлар.

КЎПРИКЧА УСТИДАН

Тарбиячи ерга иккита чизиқ чизади (хона ичида эса арқончадан фойдаланиш мумкин), чизиқлар анҳор вазифасини ўтайди. Сўнгра унинг устидан узунлиги 2-3 м, кенлиги 25-30 см келадиган тахта қўяди, бу эса кўприк бўлади. Болалар анҳорнинг бир томонидан иккинчи томонига кўприк орқали ўтишлари шарт.

Тарбиячи болаларга кўприк устидан аста-секин юринг, бир-бирингизни оёғингизни босиб олманг ва оёқларингизни "ҳўл" қилмасдан юринг, дейди. Ҳамма болалар анҳорнинг иккинчи томонига ўтиб бўлганларидан кейин, уларга шу ерда ўйнаб, сайр қилишни, гуллар теришни, ерга ёки пол устига сочиб ташлаган ҳар хил рангдаги қийқимларни териб олишни таклиф қилади.

Тарбиячининг ишораси бўйича кичкинтойлар кўприк орқали яна ўз жойларига қайтиб келадилар.

Машқларни такрорлаш вақтида уни бироз мураккаб-лаштириш мумкин. Бунинг учун тахтанинг тагига яна 2-3 та тахта қўйиб, 10 см баланд кўтарилади. Шундан сўнг болалар кўприк устидан югуриб ўтишлари мумкин.

ДОИРАГА ТУШИР

Болалар давра қуриб турадилар. Ўртага катта чамбарак қўйилади ёки доира чизилади (арқончадан ясалган ёки полга чизилган доира диаметри 1-1,5 м бўлади). Доирадан 2-3 қадам масофада давра қуриб турган болалар қўлида ичига қум тўлдирилган халтачалар бўлади. Тарбиячининг "Ташланг!" деган ишораси билан барча болалар халтачаларни доирага ташлайдилар.

Сўнгра тарбиячи "Халтачаларни кўтариб олинг", дейди. Болалар халтачаларни олиб, ўз жойларига келиб турадилар. Ҳинн 4-6 марта такрорланади.

Ҳинн қондася. Халтачаларни икки қўллаб ташлаш керак.

БАЛАНДРОҚ ИРҒИТ

Бола қўлидаги коптокни мумкин қадар баландроқ ирғитишга интилади. Бунда у коптокни ўз боши устидан юқорига тикка отиб ва яна илиб олади. Агар бундай қилолмаса, коптокни полдан кўтариб олади ва яна мумкин қадар баландроқ отишга интилади.

Бола коптокни ҳам бир қўллаб, ҳам икки қўллаб ирғитиши мумкин.

КОПТОКНИ ИЛИБ ОЛ

Боладан 1,5-2 м нарида катта киши туради. У коптокни болага ирғитади, у эса орқага қайтаради. Бу пайтда катта киши: "Илиб ол, менга ташла, тушириб юборма!", дейди. Ҳар бир сўзни айтганда бир мартадан копток ирғитилади. Кичкинтотой коптокни бемалол илиб олишга ва уни шотилмасдан ирғитишга улгуриши учун сўзларни шотилмасдан, чўзиб айтиш керак.

Коптокни илиб олиб ва ирғитиш малакасини эгаллаб олишига қараб бола билан катта киши орасидаги масофани узайтириш мумкин. Агар иккита бола ўйнаётган бўлса, катта киши улар коптокни яхшироқ ирғитишларини ва илаётганда уни кўкракларига босиб олмасликларини кузатиб туради.

УЧУВЧИЛАР

Болалар 3-4 гуруҳга бўлинадилар. Улар гуруҳ сардорининг орқасида қатор бўлиб кетма-кет турадилар. Ҳар бир бола майдончининг турли жойларида туради. Бу жойлар рангли байроқчалар билан белгилаб қўйилган бўлиб, аэродром деб

тасаввур этилади. Тарбиячининг: "Учувчилар, самолётларингизни учишга тайёрлангиз!", деган буйруғига биноан болалар майдончининг турли томонларига тарқалиб югуришади. Уларнинг ҳар бири ўз самолётининг олдида тўхтади, бензин қуюди (энгашади), моторни ишга туширади (қўлларини кўкраклари олдида айлантиради), қанотларини тўғирлайди (қўлларини ён томонга узатади) ва учиб кетади (болалар майдонча бўйлаб турли томонларга югуриб кетадилар). Самолётлар тарбиячининг "Қўнишга шайланинг!" деган ишорасига қадар ҳавода бўлади. Мана шу ишорадан кейин сардорлар ўз гуруҳларини тўплайдилар (болалар югуриб келиб, гуруҳларга бўлиниб сафланадилар) ҳамда уларни аэродромга қўниш учун олиб кетадилар. Биринчи бўлиб қўнган гуруҳ ютиб чиқади. Ўзини 4-5 марта такрорланади.

Ўйинда ҳар хил ҳолатлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Тарбиячи учувчиларга билдирмасдан аэродромларга белгилаб қўйилган байроқчаларни алмаштириб қўйиши ҳам мумкин. Сардорлар гуруҳларни ўз аэродромларига адашмасдан қўндиришлари керак.

ЎЗ ЖУФТИНГНИ ТОП

Тарбиячи болаларга асосий рангдаги байроқчалардан биттадан тарқатиб чиқади. Ишора бўйича чилдирма овози чиқиши билан ёки чапак чалиниши билан болалар байроқчаларини бошларидан юқорида кўтариб, ҳилпиратиб югуриб кетадилар. Кейинги ишора бўйича, яъни чилдирма бир неча зарб бериб урилганда ёки кетма-кет чапак чалинганда ёки "ўз жуфтингни топ" деган сўзлар айтилиши билан бир хил рангдаги байроқчали болалар жуфт-жуфт бўлиб, ўзларига шерик топиб оладилар. Ҳар бир жуфт эркин ҳолда қандайдир шаклни акс эттириб туради. Ўз жуфтини тополмай қолган болага бошқа ҳамма болалар бараварига шундай деб мурожаат қиладилар:

*Ҳа, бўл Аҳмад, анқайма,
Шерик танла, лалайма.*

Шундан кейин болалар майдон бўйлаб яна югуриб кетадилар. Ҳайин 5-6 марта такрорланади.

Ҳайинда Ҳайинчилар сони тоқ бўлиши мумкин, бундай ҳолда тарбиячи ҳам Ҳайинда иштирок этади.

Ҳайин қомдаси. Тарбиячининг қўлида ҳамма рангдаги байроқчалардан бўлиши керак, Ҳайин такрорланган вақтда у бир неча боланинг байроқчасини алмаштириб беради. Ҳайинда иштирок этаётган болалар ишора бўйича ўзларига ҳар хил шериклар танлашлари керак.

ТОЙЧАЛАР

Болалар тенг икки гуруҳга бўлинадилар. Бир хиллари тойчаларни ифода этсалар, бошқалари отбоқар вазифасини бажарадилар (отбоқарларнинг қўлида жилов бўлади).

Майдончанинг бир томонига отхона чизилиб, тойчалар ўша ерда туради. Икки томонда отбоқарлар учун жой белгилаб қўйилади. Майдон – бу ўтлоқ бўлади. Тарбиячи "Отбоқарлар, тезроқ ўрнингиздан турингиз, отларни, эгарлангиз", дейди. Мана шу ишора бўйича отбоқарлар отхонага қараб югурадилар ва отларни эгарлайдилар (ҳар бир отни ўз истаги бўйича танлайди ёки тарбиячининг кўрсатмаси бўйича ҳаракат қилади).

Эгарланган отлар бир-бирининг орқасидан кетма-кет турадилар ва ишора бўйича секин юриб кетадилар, югуради ёки лўкиллаб чопадилар. Тарбиячининг "Етиб келдик, отларни бўшатишлар!", деган сўзлари бўйича отбоқарлар тўхтайдилар, отларнинг эгар-жабдуқларини ечиб оладилар ва уни ўтлоққа қўйиб юборадилар-да, қайтиб ўз жойларига келиб турадилар. Отлар ўтлоқда сокин ўтлаб юрадилар, кирт-кирт қилиб ўтти ейдилар. "Отбоқарлар, отларни эгарлангиз!" деган ишора бўйича ҳар бир отбоқар ўз отини тутиб келади (от қочишга ҳаракат қилади, унинг қўлидан чиқиб кетмоқчи бўлади). Барча отлар тутиб келингач ва эгарлангач, бир-бирининг кетидан саф бўлиб турадилар ва Ҳайин қайтадан бошланади. Ҳайин 3-4 марта такрорланади. Шундан кейин тарбиячи "Отларни отхонага олиб бориб

қўйинглар, энди дам олишсин", дейди. Отбоқарлар отларни отхонага олиб борадилар ва эгар-жабдуқларини ечиб оладилар.

Ўйинда югуришни юриш билан ва бошқа ҳар хил сакраш ҳаракатлари билан алмаштириб туриш керак. Ўйинни пойга ўтказиш, ўрмонга ўтин кесгани бориш ва қоказолар билан ранг-баранг ҳамда қизиқарли қилиш мумкин. Агар отлардан бирортаси отбоқарга ҳадеб тутқич беравермаса, тарбиячи ва бошқа отбоқарлар унга отни тутишга ёрдам берадилар.

ҚУЁНЛАР БИЛАН БЎРИ

Болалар қуёнларни, улардан бири бўрини акс эттиради. Майдончанинг бир томонида қуёнчалар ўз уйларини белгилашади.

Тарбиячи қуйидаги шеърни айтади:

*Ўтлоқда қуёнчалар,
Дикир-дикир уйнашар.
Бўри йўқмикин дея,
Аста қараб қўйишар.*

Қатнашчилар ана шу сўзларга мувофиқ ҳаракат қилиб, уйчаларидан сакраб-сакраб чиқадилар. Майдонча бўйлаб югуриб, гоҳ икки оёқлаб сакрайдилар, гоҳ чўққайиб ўтириб, ўтни ейдилар. Тарбиячи "Бўри" сўзини айтиши билан у (яна шу ролдаги бола) жарликдан сакраб чиқади ва қуёнларни қувлаб кетади. Бўри уларни тутишга (қўлини теккизишга) ҳаракат қилади. Қуёнлар ўз уйларига қочиб кетадилар. Бу ерда энди бўри уларни тутиши мумкин эмас. Тутилган қуёнларни бўри ўзининг инига – жарликка олиб кетади. Ўйин қайтадан тикланади. Келишиб олинганига мувофиқ, бўри 2-3 қуённи тутгандан кейин унинг вазифасига бошқа ўйинчи тайинланади. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Ҳар бир қуён ўз инини эгаллайди. Қуёнларнинг умумий уйчаси ҳам бўлиши мумкин. Дастлаб бўри вазифасини тарбиячи ифода этиши ҳам мумкин.

КЕГЛИ

Кеглилар муайян тартибда терилади: энг баланд кегли ўртага, қолганларни бир-бирига зич қилиб қўйилади, кейин яна бир қатор, лекин орасини сал (5-10 см) очиқ қолдириб териб чиқилади. Кичик доира шаклида териб, ўртага катта кегли қўйилади; икки қатор териб, катта кегли қаторлари орасига қўйилади. Уч қатор қилиб, катта кегли иккинчи қаторга терилади. Квадрат шаклида териб, катта кегли марказга қўйилади ва ҳоказо. Кеглилар териб қўйилган чизикда 2-3 метр нарига 2-3 та чизик чизиб, болалар шу ердан туриб кеглиларни уриб туширадилар. Болалар навбат билан коптоқни аввал энг яқин чизикдан туриб урадилар. Кеглини энг кўп уриб йиқитган бола ғолиб чиқади. Унинг ўзи коптоқни иккинчи чизикдан бошлаб юмалатади ва ҳоказо.

Бир уйдан кеглиларни бир-икки мартадан ортиқ териб чиқмаслик тавсия этилади. Очколарни санаб чиқиш ҳам мумкин, унда катта кегли энг юқори очко олган ҳисобланади.

ҚОПҚОН

Ўйновчилар тенг бўлмаган икки гуруҳга бўлинадилар. Кичик гуруҳ болалари қўл ушлашиб, доира ҳосил қиладилар. Улар қопқон вазифасини ўтайдилар. Қолган болалар (сичқонлар) доирадан ташқарида бўладилар. Қопқон вазифасини бажараётган болалар доира бўйлаб борадилар ва:

*Нарсаларни кемириб,
Жонга тегди сичқонлар.
Эҳтиёт бўлинг маккорлар,
Сизни қувиб етамиз,
Ҳаммангизни тутамиз...*

деб айтадилар.

Болалар тўхтаб, дарвоза ҳосил қилиб, бир-бирларининг қўлларини ушлаб олган ҳолда юқорига кўтардилар. Сичқонлар қопқон ичига югуриб кирадилар ва ундан югуриб чиқадилар. Тарбиячи "Қўлингизни туширинг" дейиши билан доира бўлиб турган болалар қўлларини туширадилар, чўққайиб ўтириб қопқон атрофини беркитадилар. Доира (қопқон) ичидан югуриб чиқа олмаган болалар тутилган ҳисобланадилар. Тутилганлар доирага қўшилиб, уни кенгайттирадилар. Кўпчилик болалар тутилгач, болалар вазифаларини алмаштирадилар ва ўйин қайтадан бошланади.

Қопқон бекилгач, сичқонлар доира бўйлаб турган болаларнинг қўллари тагидан чиқиб кетиши ёки орани ёриб чиқиши мумкин эмас. Жуда чаққон бирор марта қопқонга тушмаган болаларнинг номларини алоҳида таъкидлаб, уларни рағбатлантириш керак.

ТУТУВЧИЛАР

Болалар майдон бўйлаб тарқаладилар. Тарбиячи ёки болалар томонидан тайинланган бошловчи – тутувчи майдон ўртасида туради.

Тарбиячи "Бир, икки, уч – туш!" дейди. Тарбиячининг ана шу ишорасига биноан ҳамма болалар майдон бўйлаб югурадилар. Тутмоқчи бўлиб қўл теккизишга ҳаракат қилаётган бошловчига чап бериб қочадилар. Тутувчининг қўли теккан болалар четга чиқадилар. У 3-4 ўйинчани тутгач, ўйин тугалланади, сўнгра янги тутувчи тайинланади. Ўйин 4-5 марта такрорланади.

Болалар мўлжални тўғри олиб ҳаракат қилишлари учун тутувчи бошқалардан ажралиб туриш мақсадида унга бирор белги қўйиш – қўлига лента боғлаб қўйиш, шокилани қалпоқча кийдириши мумкин ва ҳоказо. Агар тутувчи чаққон бўлмай, узоқ вақтгача ҳеч кимни тута олмаса, тарбиячи ўйинни тўхтатиб, бошқа тутувчи тайинлаши керак.

КАРУСЕЛ

Болалар учи бир-бирига боғланган тизимчани ўнг қўлда ушлаб, доира ҳосил қилиб турадилар. Улар аввал доира бўйлаб аста-секин, сўнгра тезроқ югурадилар:

*Аранг, аранг, аранг, аранг,
Каруселлар айланади.
Айланади, айланади –
Ҳеч тўхтаммай айланади.*

Югуриш вақтида тарбиячи "Қани югурдик, югурдик", деб туради. Болалар доира бўйлаб 2-3 марта югуриб чиққанларидан кейин ҳаракат йўналишини ўзгартиришлари учун "айланиш" деган ишорани беради. Болалар айланиб, тизимчани чап қўлларига оладилар ва тескари томон югурадилар. Сўнгра тарбиячи болалар билан биргаликда:

*Секин, секин шошилманг!
Каруселни тўхтатинг!
Бир, икки, бир, икки
Мана, ўйин тугади,*

дейди.

Карусел ҳаракати аста секинлашади. "Мана, ўйин тугади", деган гапдан сўнг болалар тизимчани ерга қўйиб, майдон бўйлаб тарқаладилар. Болалар бир оз дам олганларидан сўнг тарбиячи маълум бир ишора беради (қўнғироқ, ҳуштак, чапак, чилдирма овози), шунда болалар яна доира бўлиб, қўлларига, тизимчани оладилар, янги карусел ўз ўрнини эгаллайди. Ўйин қайтадан бошланади ва 3-4 марта такрорланади.

Тарбиячи ўйинни такрорлашда бир нечта шартли ишора бериб, болаларга тез доира бўлиб туринг, деб топшириқ бериши мумкин.

Учинчи ишорагача ўз ўрнига тура олмаган ўйинчи бу каруселда қатнаша олмайди ва кейинги галгача кутиб туради.

ҒОЗЛАР

Майдончанинг бир томонида – **чиқиқ** билан ажратилган жойда ғозлар яшайди. Қарама-қарши томонда чўпон туради. Майдоннинг чап томонида бўрининг уйи бўлади. Қолган жой ўтлоқ. Бўри ва чўпон вазифасини бажарувчи болаларни тарбиячи тайинлайди, қолган болалар ғоз бўладилар. Чўпон ғозларни ўтлоққа олиб чиқади, улар ўтлоқда юриб, учадилар.

*Чўпон: – Ғозлар, ғозлар!
(Ғозлар тўхтаб, жавоб берадилар).*

Ғозлар: – Ға, - га, - га!

Чўпон: – Дон ейсизми?

Ғозлар: – Ҳа, - ҳа, - ҳа!

Чўпон: – Қани учиб келинглар!

Ғозлар: – Уча олмаймиз!

Тог остидаги бўри

Бизни уйга қўймайди.

Чўпон: – Қанотлардан ажралмай,

Уйга томон учинглар!

Ғозлар қанотларини ёзиб (қўлларини ён томонга узатиб) ўтлоқдан уй томон учадилар, бўри эса уясида чиқиб, уларни тутишга (қўл теккизишга) ҳаракат қилади. Тутилган ғозлар бўрининг уясига кирадилар. Бир неча марта югуриб ўтгандан сўнг (ўйин тартибига кўра) тутилган ғозлар санаб чиқилади. Сўнгра янги бўри ва чўпон тайинланади. Ўйин 3-4 марта такрорланади. Ўйиннинг бошида бўри вазифасини тарбиячи бажаради.

ҚИЗИҚЧИЛАР

Ўйинчилардан бири қизиқчи қилиб тайинланади ва у давра ўртасида туради. Қолган болалар қўл ушлашиб, донра бўйлаб (тарбиячи кўрсатмасига биноан ўнгга ва чапга) юрадилар ва:

Доира бўйлаб,

Кетма-кет.

*Борализ қадам-бақадам,
Жойингизда тўхтапгиз,
Биргаликда ҳалмамиз –
Мана... бундай қиламиз,*

дейишади.

Болалар тўхтаб, қўлларини туширадилар. Қизиқчи бирор ҳаракатни қилиб кўрсатади, қолган ҳамма болалар бу ҳаракатни такрорлашлари керак. Ўйин 2-3 марта такрорланади, қизиқчи ўйинчилардан бирини ўз ўрнига тайинлайди, сўнгра ўйин яна давом эттирилади. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Ўйин қомдаси. Қизиқчилар бир ҳаракатни ҳадеб такрорламай, хилма-хил ҳаракатларни кўрсатиши керак.

ТОВОНБАЛИҚЛАР ВА ЧЎРТАНБАЛИҚ

Ўйинда қатнашувчи болалар бир-бирларидан уч қадам масофада туриб, доира ҳосил қиладилар. Атрофида шағал тошлар ётган ҳовуз. Тарбиячи бир болани чўртанбалиқ қилиб тайинлайди, у доирадан ташқарида туради. Қолган ўйинчилар – товонбалиқ доира ичида (ҳовузда) сузиб (югуриб) юрадилар. Тарбиячининг "Чўртанбалиқ" деган ишораси бўйича чўртанбалиқ ҳовузга тез сузиб кириб, товонбалиқларни тутишга ҳаракат қилади. Товонбалиқлар доира бўйлаб шағалларни тасвирлаб турувчи ўйинчилар орасига яширинишга шошиладилар. Чўртанбалиқ яшириниб улгурмаганларни тутиб олади ва ўз уйига олиб кетади. Ўйин 2-3 марта такрорлангач, чўртанбалиқ тутиб олган товонбалиқлар сони санаб чиқилади. Сўнгра чўртанбалиқ вазифасини бошқа бола бажаради. Ўйин 3-4 марта такрорланади.

Ўйинни давом эттириш учун янги чўртанбалиқни тайинлашда товонбалиқлар вазифасида ўйнаётган болалар шағал тошлар вазифасини ўйнаётган болалар билан вазифа алмашадилар.

ОВОЗ ЧИҚАРМАЙ ЮГУРИБ ЎТ

Болалардан бирн майдонча ўртасида ўтириб, кўзини юмади, қолган болалар майдончанинг бир томонида турадилар; улардан 6-8 киши майдончанинг иккинчи томонида ўртада ўтирган болаларнинг ёнидан югуриб ўтадилар. Агар болалар овоз чиқармай югуриб ўтсалар, уларни онабоши тўхтатмайди. Агар у қадамлар товушини эшитса, тўхта дейди ва кўзини очмай овоз эшитилган томонни кўрсатади. Агар онабоши овоз эшитилган томонни тўғри кўрсатса, болалар ўз жойларига қайтиб борадилар. Сўнгра кейинги гуруҳ болалари югуриб ўтадилар.

ЖУФТ-ЖУФТ БЎЛИБ ЮГУРИШ

Болалар ўз гуруҳларидан жуфт-жуфт бўлиб чизиқ орқасида турадилар. Майдончанинг иккинчи томонига гуруҳлар сонига қараб кеглилар (стуллар, тўлдирма тўп) қўйилади. Тарбиячининг ишораси бўйича гуруҳдаги биринчи жуфт қўл ушлашиб олдинда турган нарса олдиғача боради ва уни айланиб ўтиб, югуриб ўз гуруҳининг охирига келиб туради. Кейинги ишораси бўйича иккинчи жуфт югуриб чиқади ва ҳоказо.

Қўлларини ёнга тушириб турган болалар ғолиб ҳисобланади.

ҚАРАМА-ҚАРШИ ТОМОНГА ЮГУРИБ ЎТИШ

Гуруҳ тенг иккига бўлинади. Ўйинчилар майдоннинг қарама-қарши томонига чизилган чизиқ орқасида ораларида бир қадамча жой қолдириб, қаторга сафланадилар. Ҳар бир гуруҳда алоҳида рангли сариқ, кўк лента бўлади. Тарбиячининг "кўк" деган ишорасига биноан кўк лента ушлаган болалар қарама-қарши томонга югуриб ўтадилар. У томонда турган болалар қўлларини олдинга узатиб, уларнинг келиб қўлга тегишларини кутиб турадилар.

Қўлига тегилган бола орқасига ўтади ва айланиб қўлини юқорига кўтаради ва қоказо.

ПОЛДА ҚОЛМА

Тутувчи тайинланади. Болалар майдончанинг ҳар ер-ҳар ерида турадилар. Тарбиячининг топшириғига биноан улар тутувчи билан биргаликда шартли мусиқа жўрлнгида: чилдирма, чапак ва қоказо овозлар остида маълум тезликда ва маромда юрадилар, югурадилар, сакрайдилар. Тарбиячининг "Тут" деган ишораси берилиши билан ҳаммалари тутувчидан қочиб, майдонда қўйилган нарсалар устига чнқиб оладилар. Тутувчи қочувчиларни тутишга ҳаракат қилади. Тутувчининг қўли теккан бола шу заҳотиёқ четга чиқади. Ўйин 2-3 марта такрорлангач, тутилганлар саналади ва яна тутувчи тайинланади. Ўйин қайтадан бошланади.

Тарбиячи баландликдан болаларнинг икки оёқда сакраб тушишларини кузатиб туради, уларни майдон бўйлаб ҳар томонда, устига чиқиб олиш керак бўлган нарсалардан югуриб боришга ўргатади.

ҚАРМОҚ

Болалар ораларида бир оз жой қолдириб, доира бўлиб турадилар. Тарбиячи доира ўртасида туради. У учига қумли халтача боғланган чилвирни доира бўйлаб айлантиради. Болалар халтачани кузатиб борадилар ва яқин келиши билан оёқларига тегиб кетмаслиги учун юқорига сакрайдилар. Оёғига халтача теккан бола орқага бир қадам ташлайди ва вақтинча ўйиндан чиқади. Тезда танаффус қилинади ва ўйин қайтадан бошланади, унда ҳамма болалар қатнашади.

Чилвир учига боғланган халтача ерга судралиб айлантериши керак. Агар болалар бу вазифани осонликча бажарсалар, халтачани полдан бир оз кўтариш мумкин.

Чилвирни соат мили йўналишига қараб эмас, тескари томонга қараб ҳам айлантириш мумкин.

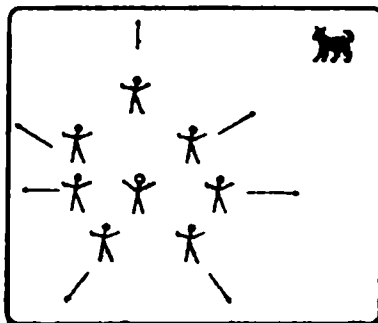
Ўйинни мураккаблаштириш учун икки сакраш ўртасида болаларга қўшимча топшириқ берилади, яъни уларга ўтириб туриш, 1-2 марта айланиш ва ҳоказо вазифаларни бериш мумкин. Юқорига сакраш ўрнига "қармоқдан" орқага сакраш мумкин.

АЙЁР ТУЛКИ

Иштирокчилар бир-биридан бир қадам масофада доира ясаб турадилар. Доирадан ташқарида тулкининг "уйи" чизилади. Тарбиячи болаларга кўзларини юмишни буюради ва доирани (болаларнинг орқаларидан) айланиб ўтиб, бирортасининг орқасига тегиб ўтади.

Ўша айёр тулки ҳисобланади. Кейин тарбиячи кўзларини очишларини буюради ва диққат билан қарашларига рухсат беради. Айёр тулки, қаердасан деб, бир-бирларига қарашади (37-расм).

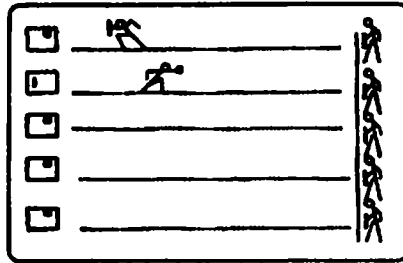
Шундан сўнг тулки доира ўртасига югуриб чиқади ва қўлини кўтариб, "Мен бу ердаман", дейди. Ҳамма болалар майдонча бўйлаб чошиб кетадилар, тулки уларни қувлайди. Тутилган болани тулки ўз уйига олиб боради. Шундай қилиб, тулки 2-3 болани тутгаддан сўнг, тарбиячи доира бўлиб туринглар, дейди ва ўйин қайтадан бошланади.

37-расм

НАРСАНИ АЛМАШТИРИШ

Майдончанинг бир четида 5-6 бола туради, қўлларида ўйинчоқ, икки четда, устида биттадан кубик бўлган стуллар туради. Тарбиячининг "Югуринг" деган ишораси билан болалар стуллар турган тарафга югурадилар ва ўйинчоқни қўйиб, кубикни олиб, ўз жойларига қайтиб келадилар (38-расм). Биринчи келган бола белгиланади. Сўнгра яна 5-6 болалар ўйинни давом эттирадилар.

38-расм

ЛЕНТАНИ ОЛ

Иштирокчилар доира ясаб турадилар. Ҳар бири орқаларига, белбоғига ёки ёқасига рангли матодан қилинган лентани қистириб оладилар. Тарбиячининг "Югуринг" деган ишораси билан болалар югуриб кетадилар. Тутувчи уларни қувлаб ленталарини олишга ҳаракат қилади. Лентадан маҳрум бўлган бола четда туради.

Тарбиячининг "1,2,3 ҳаммангиз доира бўлиб йиғилинг" деган ишораси билан болалар доира бўлиб турадилар. Тутувчи йиққан ленталарини санади ва уни болаларга қайтариб беради. Ўйин бошқатдан бошланади.

БОЙҚУШ

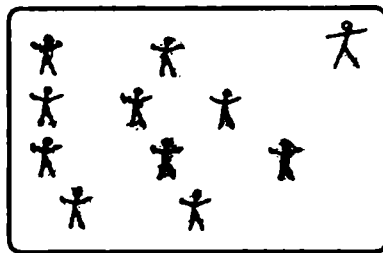
Тарбиячи бир болани "бойқуш" этиб сайлайди. Тарбиячининг "Кун" деган ишораси билан болалар қўлларини ёйиб қанот қоқиб учаётгандек ҳаракатланиб югурадилар.

"Тун" ишораси билан бойқуш учиб чиқади, ишорани эшитган болалар турган жойларида "қотиб" турадилар, бойқуш қанотини сезин қоқиб, ҳеч қан қимирламайгани, текшириб чиқади (39-расм).

Бирортаси қимирласа, ушлаб уйига олиб кетади. Тарбиячи яна "Кун" дейди, капалаклар ва қўнғизлар яна уча бошлайдилар, шундай қилиб, бу ҳаракатлар 2-3 марта қайтарилади.

Шундан сўнг, тутилганлар сони ҳисобланади ва ўйин янги бойқуш билан давом эттирилади.

Эслатма: Бойқушнинг ҳар бир учиши 10-15 сониядан ошмаслиги керак.

39-расм

БИЗНИ ТУТ

Болалар доира шаклида қўлларини ушлаб турадилар. Тарбиячи бир болани тутувчи қилиб сайлайди ва у доира ичида туради. Болалар доира бўйлаб ҳаракатланиб:

*Биз қувноқ болалармиз,
Югуришиб, сакраймиз,
Қани бизни қулаб кўр,
1, 2, 3 – тутиб кўр.*

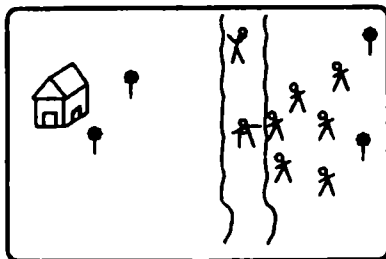
деб, ҳар қаёққа чошиб кетадилар, тутувчи уларни қувайди. Тутилган бола вақтинча ўйиндан четга чиқиб туради. Тутувчи 2-4 болани тутмагунча ўйин давом этаверади.

Тарбиячининг "доира бўлиб туринг" деган таклифи билан болалар йиғиладилар ва ўйин қайта бошланади.

ЎРАДАГИ БЎРИ

Ўйин майдончаси ўртасига 50-60 см кенгликда ўра (2 та параллел чизиқ) чизилади. Ўрага 2-3 та "бўри" жойлаштирилади. Қолганлари "эчкилар", улар ўранинг бир томонида турадилар. Тарбиячининг ишораси билан ўрадан

сакраб ўтадилар. Бўрилар уларни тутишга ҳаракат қиладилар . (40-расм). Ўрадан сакрай олмаган – тутилган эчки ўйиндан чиқиб кетади. Яна янги ишора билан эчкилар ўрадан сакрайдилар. Тутилмаган эчкилар сони билан бўрилар сони тенглашганда ўйин тугалланади.

40-расм

ҚЎЛГА ТУШИБ ҚОЛМА

Майдончага доира чизилади. Болалар ярим қадам масофада доира атрофида турадилар. Тарбиячи ўйинбошқарувчисини тайинлайди ва у доира ичида хоҳлаган жойида туради. Болалар чизиқ устидан доира ичига сакрайдилар. Ўйинни олиб борувчи югуриб, болаларга тегмоқчи бўлиб ҳаракат қилади, у яқинлашиши билан болалар доира четига чиқиб оладилар. Қайси болаларга қўли теккан бўлса, у ютқазган ҳисобланади, лекин ўйинда қатнашаверади. 30-40 сониядан сўнг тарбиячи ўйинни тўхтатиб, ютқазганларни ҳисоблайди. Кейин ютқазмаганлар орасидан янги ўйинни олиб борувчи тайинланади.

ЧАРХПАЛАК

Сувнинг чуқурлиги дастлаб тиззагача, сонгача, ундан кейин белгача бўлади. Болалар қўл ушлашиб давра қуриб туришади. Тарбиячининг ишорасидан сўнг улар давра бўйлаб ҳаракат қилиб, аста-секин қадамларини тезлата бошлайдилар. Улар бараварига: "Секин, секин, секин – бошланади от ўйин, кейин, кейин, кейин – қизиб кетади ўйин!" дейдилар. Шундан кейин болалар доира бўйлаб югуриб кетадилар.

Сўнгра тарбиячи бундай дейди: "Секин, секинроқ юринг – чархпалакни тўхтатинг!" Болалар аста-секин қадамларини секинлаштирадилар-да: "Мана, ўйин тугади – биз тўхтатдик: бир, икки...!", дейдилар ва тўхтайдилар. Ўйин қарама-қарши томонга қараб давом эттирилади. Юришдан тўхтагач, қўлларни қўйиб юбориш ва сувга йиқилиши ҳам мумкин.

МАРОҚЛИ ЎЙИН

Ҳовузнинг саёз жойида болалар ярим доира бўлиб юрадилар, биринчи юриб бораётган бола тиззаси билан сувни сачратади. Сўнгра ҳовузнинг саёз жойида болалар қўлларини ерга тираб ётадилар. Тарбиячи "Товонингизни кўрсатинг!" дейиши билан улар сувдан оёқларини кўтариб, товонларини кўрсатадилар.

КОПТОК КЕТИДАН ЮГУР

Ўйинда қатнашувчилар соҳилда юзларини сув томонга буриб, бир қатор бўлиб турадилар. Сув болаларининг белидан келадиган жойда – сув устида копток (доира)лар бўлади. Уларнинг сони иштирокчилар сонига баравар бўлиши керак. Тарбиячининг ишораси билан болалар сувга югуриб тушадилар ва коптокларни олиб қирғоққа қайтиб чиқадиладар. Қирғоққа биринчи бўлиб етиб келиб, ўз ўрнини эгаллаб олган бола голиб қисобланади.

Ўйин қомдаси. Белгиланган жойдан узоқлашиб кетиш, бир-бирига халақит бериш, туртишиш мумкин эмас.

АРҒИМЧОҚ

Болалар жуфт-жуфт бўлиб, қўл ушлашиб, бир-бирларига қараб сувда турадилар. Навбат билан ўтириб сувга шўнғийдилар ва сув остида нафас чиқарадилар. Тарбиячи вазифанинг бажарилишини назорат қилиб туради.

МЕТРО

Болалар қўлларини белларига қўйиб, бир қатор бўлиб поездни акс эттирган ҳолда сафланадилар. Қатор қадам ташлаб илгари силжийди. Бир-бирига қараб қўл ушлаган икки бола ер ости йўлини тасвирлайди. Улар қўлларини сув юзасига туширадилар. Бу йўлдан ўтиш учун поездни акс эттириб турган болалар навбат билан сувга шўнғийдилар. Поезд ер ости йўлидан ўтиб бўлгач, уни тасвирлаб турган болалар қатор охирига бориб турадилар.

Қаторда биринчи бўлиб турган икки бола эса поезддан ажраб, ер ости йўлини тасвирлаб туради. Тарбиячи ер ости йўли бўлиб турган болаларнинг сув тагида тутилиб қолмасликларини кузатиб туради.

СУВНИ ТУТИБ ОЛ

Ўйинда қатнашувчи болалар турган жойларида биттадан ёки доира бўлиб турадилар. Тарбиячининг "Сувни тутиб ол" деган буйруғидан кейин ўйин қатнашчиларни болалар қўлларини сувга тушириб, сув остида кафтларини бирлаштирадилар ва сув олиб, қўлларини сув устига чиқарадилар. Тарбиячи болалар кафтидаги сувни кўриб чиқади. Агар кафтдан сув томчилаётган бўлса, тарбиячи "Вой, қўлинг намунча тешик, қани яна сув ол-чи", дейди.

ДЕНГИЗДАГИ ТЎЛҚИНЛАР

Болалар бир-бирларига қараб, узатилган қўл масофасини қолдириб турадилар: қўллар ўнг (чап) томонга узатилиб, сув юзасида туради. Гавдани ўнг томонга айлантириш билан бирга болалар қўлларини сув юзасидан қарама-қарши томонга олиб ўтадилар (кафтлар қўл қаракати йўналиши томон айланади) ва тўлқин ҳосил қиладилар. Ҳаракат ҳар бир томонга тўхтовсиз давом эттирилади.

БОТИР БОЛАЛАР

Болалар қўл ушлашиб, давра қуриб туришади ва биргаликда:

*Биз ботир болалармиз,
Биз жасур болалармиз.
Мама, қаранглар сизлар
Сувда ҳам очиқ кўзлар,*

дейишади.

Шундай деб болалар қўлларини пастга туширадилар ва ҳаммалари кўзларини юммасдан барабар сувга шўнғийдилар. Ҳайин 3-4 марта такрорланади.

Кўрсатмалар. Машқнинг тўғри бажарилганлигини текшириш учун тарбиячи сув ичига қандай буюм қўйилганлигини болалардан сўраган ҳолда билиб олиши мумкин.

ҚУРБАҚА

Чўққайиб ўтирган ҳолатдан туриб (сувнинг чуқурлиги тизза бўйи) сакраб, олдинга қараб сувга ётилади, қўллар олдинга узатилади, кейин ҳовуз тубига туширилади. Оёқлар гужанак қилиб кўкракка тортилади, шу ҳаракат яна такрорланади.

МЕДУЗА

Чуқур нафас олиб, бирмунча вақт нафас олмай турилади, олдинга энгашиб, эркин ҳолда сувга ётилади. Боланинг гавдаси бир оз сув ичига тушиб, яна қайтиб сув юзасига чиқади. Сувда ҳаракатсиз ётиб кўрилади.

ПЎКАК

Чуқур нафас олиб ва нафасни тутиб туриб, кўзни юммасдан сувга шўнғишади. Оёқларни мумкин қадар кўпроқ буриб, болдир қучоқлаб олинади ва тиззаларни кўкракка тортиб, бошни иложи борича тиззаларга яқинлаштириб

энгаштирилади. Худди шу ҳолатда пўкак сингари сув бетига қалқиб чиқилади. Ҳолатни ўзгартирмасдан сув сатҳида сузиб, 8-10 гача саналади. Шундан кейин аста-секин ўриндан туриб, ҳавза тубига оёқ қўйилади. Пўкак бўлиб сузаётганда аста-секин сув ичида нафас чиқариш ҳам мумкин.

ТЮЛЕНЛАР

Қўллар олдинга узатиб ётилади. Қўллар билан секин итарилиб, улар орқадан то белга қадар узатилади, олдинга сузишга нитилиш керак бўлади, шу пайтда бош сувда бўлиши зарур.

ТЎПНИ УЗАТ

Икки бола бир-бирининг орқасидан 0,7-0,8 м масофада туради. Ҳар икковининг оёқлари елка кенглигида туради. Сувнинг чуқурлиги белгача ёки кўкраккача келади. Бола қўлида тўп ушлаб туради. У олдинга энгашиб, бошини сувга тикиб шўнғийди ва тўпни ўз орқасида турган болага узатади.

КЕЧУВ

Саёз сув тагига 4-5 та буюм (тошлар, металл тарелкалар ва бошқа шу сингари нарсалар) қўйилади. Нарсалар орасидаги масофа 60-70 см бўлади. Бу "дарё"дан кечиб ўтиладиган жой бўлади. Бола сувда ҳалиги буюмлар устида эмаклаб юради. Бир жойдан иккинчи жойга кўчиш йўналиши тўғрилигини аниқлаш учун бола бошини бир неча марта сувга тикиб шўнғийди. Сувда кўзларни очиб, навбатдаги мўлжални қидиради. Бу ўйинни тоза ва тиниқ сувдагина ўтказиш мумкин.

ТОЙЧА

Болалар ўз хоҳишлари бўйича жуфтларини танлаб оладилар: бири тойча, иккинчиси аравакаш бўлади.

Аравакаш отни қўшиб, жиловини кийдириб ва тўғри йўналишда майдончаннинг бир томонидан иккинчи томонига боради ва орқага ёки майдончаннинг ёни томонига қайтиб келади. Сўнгра тарбиячининг кўрсатмаси бўйича болалар ўриларини алмашадилар ва ўйинни давом эттирадилар.

ОТЛИҚ АСКАРЛАР

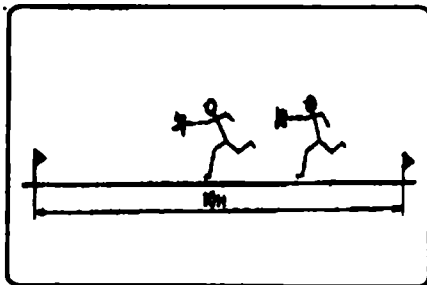
5-6 та бола майдончаннинг бир чеккасида турадилар, тарбиячи уларнинг ҳар бирининг қўлига узунлиги 50-60 см ли таёқча беради. Болалар таёқчанинг устига мишиб олиб, майдончани қарама-қарши томонига, отлиқ аскарларни акс эттириб (отда) югурадилар. Бунда болалар бир-бирларига урилиб кетмасдан тез-тез югуришлари керак.

ЧАМБАРАКНИ ҚУВИБ ЕТ

Болалар чамбаракни думалатишни ўзлари мустақил ўрганиб олмагунларича, тарбиячининг ўзи чамбаракни думалатади ва бирор боланинг исмини айтиб, уни қувлаб етишни таклиф қилади. Чамбарак думалаб кетаётганда ушлаш керак, бунда боладан чаққонликни намоён қилиб, тез югуриш талаб этилади.

ПИРПИРАК БИЛАН ЮГУРИШ

Пирпиракни қуйи-дагича яшаш мумкин: қалин тўртбурчак қоғозни олиб (томонлари 10 см қоғозни тўрт буклаб), бурчагидан диагонал бўйлаб ўртасига етказмасдан қир қилади. Сўнгра тўртта учини ўртага букиб,

41-расм

уни таёқчанинг учига жуда ҳам зич қилмасдан қоқилади. Пирпирак тайёр.

Бола таёқчани ушлаб қанчалик тез югурса, у шунча тез айланади (41-расм).

КАПАЛАКНИ ТУТ

Кичикроқ таёқча учига ип боғланади ва ип учига қоғоздан қирқилган капалак ёпиштириб қўйилади. Тарбиячи таёқчани шундай ушлайдикки, капалак болалар боши устидан "учиши" керак. Улар сакраб, ҳақкалаб, уни тутиб олишга ҳаракат қиладилар.

АРИҚЧА ОРҚАЛИ

Майдончага бири иккинчисидан 1,5-2 м масофада иккита чизиқ чизилади – у ариқча вазифасини бажаради. Болалар (6-8 та бола) ариқчанинг четида – чизиқ олдида турадилар, улар тошларнинг устидан (доирача чизилган) оёқларини ҳўл қилмасдан ўтишлари шарт. Доирача орасидаги масофа шундай бўлиши керакки (тахминан 25-30 см) болалар биринчисидан иккинчиси устига енгил сакраб ўта олсин. Ариқчанинг устидан бир вақтнинг ўзида бир неча бола ўтиши мумкин, қолганлари эса тарбиячи билан улар орқасидан кузатиб турадилар. Кимда ким доирани босиб олса ёки оёғини ҳўл қилса, у скамейкага бориб ўтириб, офтобда оёғини қуритади. Ўйин қайтадан давом эттирилганда у ўйинга киритилади. Тарбиячи иштирокчиларнинг айримларига қирғоққа ўтишга ёрдам беради ва болаларни рағбатлантиради.

ТОВУҚЛАР ПОЛИЗДА

Болалар – товуқлар ходанинг орқасида жойлашадилар. Ходанинг бошқа томонида майдончага катта тўғри чизиқ чизилган – бу полиз бўлади. Тарбиячи – қоровул полиз

бўйлаб юриб, товуқлар полиздами ёки йўқми, шунга қарайди. Сўнгра бориб скамейкага ўтиради. Товуқлар шу заҳоти девор (хода)нинг устига сакраб чиқиб оладилар, сўнгра у ердан полизга сакраб тушадилар ва югуриб, экилган сабзавотларни чўқий бошлайдилар. Қоровул, яъни тарбиячи товуқларни сезиб қолиб, чапак чалиб "киш, киш!" деб уларни полиз ичидан ҳайдайди.

Ўйин бир неча марта қайтарилгандан кейин болалардан ҳам қоровул сайлаш мумкин.

КЕГЛИ

Ўйинда пластмасса кеглидан фойдаланиш мумкин. Улар бир-бирларидан 10-15 см масофада ўрнатилади. Болалар 1-1,5 метр масофадан биттадан соққа (шар) думалатадилар. Тарбиячи кеглига соққани теккизган болани рағбатлантиради, ютқиизган болаларга эса вазифани қайтадан бажаришда ёрдам беради.

ТЎПНИ ДУМАЛАТ

Болаларга ҳар хил рангдаги тўплар ёки кичикроқ соққалар (диаметри 6-8 см шарлар) берилади ва болалардан уларни 1,5-2 м га думалатишни таклиф қилади. Тарбиячи берилган вазифани ким яхши уддалаган бўлса, уни рағбатлантириб, яна бир марта думалатишга рухсат беради. Болалар тўпни 2-3 мартадан думалатганларидан кейин, тўпларни саватчага териб оладилар.

ЧАМБАРАКНИ ДУМАЛАТ

Уч-тўрт бола 1,5-2 м масофада тарбиячига юзма-юз турадилар. Тарбиячи ҳар бир болага навбат билан чамбаракни думалатади, улар уни ушлаб олиб ва яна орқага – тарбиячига думалатадилар. Болалар чамбаракни яхши думалатиб ва ушлаб олишни ўрганганларидан кейингина бир-бирлари билан ўйнашлари мумкин.

ҚУЁНЧАГА САБЗИ БЕР

Иштирокчи болалар айвонда ёки майдончада ўриндиқда ўтирадилар. Тарбиячи болаларнинг бирига сабзи беради, у эса сабзини ўйинчоқ қуёнга бериши керак. Бунинг учун боланинг қўли боғланади ва қуёндан 3 м нарига турғизиб қўйилади. Тарбиячининг ишорасидан сўнг бола қуёнчанинг олдига боради ва унга сабзини беради (сабзини оғзига олиб бориши керак).

ОТНИ СУҒОР

Болалар айвонда ёки майдончада ўриндиқда ўтирадилар. Ўйин қондасига биноан бир боланинг қўлига челакча берилади ва у ўйинчоқ отни суғориши керак. Бола ўйинчоқ отдан 2-3 м масофада чизиқ орқасида туради. Тарбиячи унинг қўлига челакча беради ва кўзини боғлаб қўяди. Тарбиячи ишорасидан сўнг бола отнинг олдига боради ва унга сув ичиради (челакни отнинг оғзига олиб бориши керак).

КЕЧ ҚОЛМА

Тарбиячи доира бўйлаб полга кубиклар (ёки доирачалар, шиқилдоқлар) қўйиб чиқади. Болалар кубикларнинг олдида турадилар. Тарбиячининг ишорасидан сўнг улар хона бўйлаб югуриб кетадилар. "Кеч қолма!" деган буйруқдан кейин улар кубиклар томон югуриб келадилар.

ЮРИНГЛАР, ЎЙНАБ КЕЛАМИЗ

Тарбиячи ёнига кичикроқ гуруҳдаги болаларни тўплайди ва қўлига ёрқин рангли рўмол ёки байроқчани олиб силкитади ва уларга: "Майдон бўйлаб орқамдан юринглар", дейди. Болалар бир-бирларига урилиб кетмасдан, ўтиб ва қолиб кетмасдан, ҳаммалари бирга юришга ҳаракат қилишлари керак.

Ўйинни мураккаблаштириш учун болаларга бир-бирларнинг орқасидан юриш таклиф этилади.

САЙРГА ЧИҚАМИЗ

Болалар майдонча четидаги ўриндиқларда ўтирадилар. Тарбиячи 5-6 та болани галма-галдан чақиради, улар кетма-кет туриб, тарбиячи билан бирга майдончани айланадилар ва ўз жойларига қайтиб келадилар. Сўнгра тарбиячи кейинги гуруҳ болаларини чақиради.

Ўйиннинг қондаси. Болалар бир-биридан қолмасдан ва ошиб кетмасдан, кўрсатилган йўналишда юришлари керак.

БОСИБ ОЛМА

Майдончадан узунлиги 8-10 м тўғри ёки илон изи чизиқ ўтказилади (арқон, таёқча, кубиклар қўйиш мумкин). Кейин болалар ўзларининг машиналарини чизиқ бўйлаб олиб борадилар. Чизиқни босмаслик ёки ундан ўтиб кетмаслик шарт.

Ўйинни мураккаблаштириш учун иккита параллел чизиқ ўтказилади ва бир вақтда бир неча болага, йўл бўйлаб чизиқни босмасдан, бирин-кетин машинани олиб ўтиш таклиф қилинади.

САЙРГА СИҚИШ

Майдончанинг бир томонидан арғамчи ёки чилвирдан (стуллар ёки устунларга боғлаб) дарвоза ясалади. Болалар тарбиячи ёрдамида қўлларини ушлашиб жуфт-жуфт бўлиб турадилар. Тарбиячининг "Ўйнагани кетди", деган ишорасидан кейин болалар жуфт-жуфт бўлиб дарвоза орқали ўтиб, сўнгра майдонча бўйлаб тарқаладилар. Улар бу ерда ирғишлаб сакраши, чўққайиб ўтириши – "мева, гуллар териши мумкин". Тарбиячи "Уйга кетамиз" деганидан сўнг болалар яна жуфт-жуфт бўлиб турадилар ва дарвоза орқали ўтадилар. Болалар қўлларини ушлашиб,

жуфт-жуфт бўлиб, бир-бирларидан ўтиб ва қолиб кетмасдан, ўзларининг қаракатларини мослаштириб юрадилар; дарвозадан ўтаётганда бир-бирларига йўл берадилар.

Ўйинни мураккаблаштириш учун яна битта дарвоза қўйиб, ундан ўтишни таклиф қилиш мумкин.

ЎЙИНЧОҚЛАРНИ ОЛИБ КЕЛ

Иштирокчилардан 6-7 м масофада турли ўйинчоқлар – рангли кубиклар, пирамидалар, шиқилдоқлар, кичикроқ коптоқлар қўйилган бўлади. Ҳар бир боладан то ўйинчоқларгача 30 см масофада йўл чизилади. Тарбиячининг таклифи бўйича болалар ўйинчоқлардан олиб, юқорига кўтариб ва яна жойига қўядилар, ишора бўйича борадилар, йўлакчанинг четини босмасдан, тўғри чизиқ йўналишини сақлаб юриш лозим.

Ўйинни мураккаблаштириш учун ўйинчоқларга йўл бўйлаб борилади, лекин йўлнинг ўртасида 50 см баландликда осилган арқон тагидан эмаклаб ўтилади ва арқонга югуриб қайтиб келинади.

ТОЙЧА

Болалар кичикроқ гуруҳ ёки қаторда, тиззаларни баланд кўтариб юрадилар. Сўнгра ишора бўйича оёқни баландроқ кўтариб қадам ташлаб юрадилар. Тиззани баланд кўтариб юришда оёқ учида, тапиллатмасдан юрилади.

ТЕГИБ КЕТМА

Болалар бир-бирларининг орқаларидан бориб, тегишли предметлар (кубиклар, тошлар, байроқчалар, кичик чамбараклар) қаторини айланиб ўтадилар. Болалар бир-бирлари ораларидаги масофани сақлаган ҳолда уларга тегмасдан, предметларни айланиб ўтишлари керак.

ТОШЛАРНИ ТЕЗРОҚ ЙИҒИБ ОЛ

Майдончага тошлар қўйилади. Болалар майдон бўйлаб юриб, уларга тегиб кетмасликка ҳаракат қиладилар. Тарбиячининг "Олинглар" деган ишорасидан кейин болалар тезда тошларни териб олишга ҳаракат қиладилар. Кўпроқ тош териб олган болалар рағбатлантирилади. Тошлар ишора берилгандан кейин териб олинади.

Ўйини қомдаси. Тошни ёнидаги ўртоғидан тортиб олиш мумкин эмас.

БОҒ ҲОВЛИГА САЁҲАТ

Болалар икки гуруҳга бўлинадилар: биринчи гуруҳ болалари олдиндан белгилаб қўйилган поезд станциясида кутиб турадилар, иккинчи гуруҳ болалари эса поездни акс эттирадилар ва болалар майдон бўйлаб бир-бирларини ёки арқонни ушлаб ҳаракат қиладилар. Ишора бўйича поезд станцияга яқинлашиб келиб, тўхтади. Болалар жойлашиб олганларидан кейин ҳаммалари биргаликда ҳаракат қиладилар. Агар гуруҳда турли ёшдаги болалар бўлса, катталари узун таёқчанинг икки томонидан ушлаб, поездни акс эттирадилар. Кичиклари эса уларнинг ўртасига кириб оладилар. Мураббий болаларнинг аҳилликда ўйнашларини таъкидлаб туриши керак.

ҚАТЪИЙ ТАРТИБ

Болалар бир кишилиқ қаторда турадилар. Тарбиячининг: "Тарқалин!" деган ишорасидан кейин майдонча бўйлаб хоҳлаган йўналишга тарқалиб, тарбиячининг орқасидан қўйидаги сўзларни қайтарадилар:

*Болалар, тартиб қатъий,
Ҳамма ўз жойин билар.
Қани, чалинг қувноқ куй,
Тра-та-та, та-та-та!*

Тарбиячининг "Тўхтанг!" деган буйруғидан кейин болалар яна қаторда бўйларига биноан турадилар. Болалар бир маромда юриб борадилар, сўзларни аниқ, аҳиллик билан жўрликда айтадилар, бир-бирларини туртмасдан қаторда саф тортадилар.

МЕҲМОНГА БОРИШ

Болалар икки гуруҳга бўлиниб, майдончанинг қарама-қарши томонларида жойлашадилар. Тарбиячи битта гуруҳдагиларни бошқа гуруҳ болалариникига "меҳмонга боришга" таклиф қилади. Болалар майдончанинг қарама-қарши томонига ўтиб, ҳар бири ўзи хоҳлагани олдига бориб туради. Улар жуфт бўлиб, ирғишлаб сакрашади, айланиб, ўйинга тушишади. Кейин биринчи гуруҳ болалари жойига қайтиб келади. Энди уларнинг олдига иккинчи гуруҳ болалари борадилар.

Ўйин қомдаси. Майдончадан тўғри йўналишда, қадди-қоматни тўғри тутиб, енгил қадам ташлаб ўтилади.

БИРИНЧИ БЎЛИБ ТУР

Болалар бошловчи орқасидан қатор бўлиб борадилар. Тарбиячи болалардан биттасининг исмини айтиб чақиради. Ҳамма тўхтайдди, номи айтылган бола қаторни қулаб ўтиб, биринчи бўлиб туради, юриш давом этади. Қатор бош томонига қисқа йўл билан ўтилади.

СИГНАЛНИ ЭШИТ

Болалар қаторда одатдагича юришади, тарбиячининг ишораси бўйича оёқнинг ташқи томони билан юришади. Ишора бўйича юриш техникаси ўзгартириб турилади.

КАТТАЛАР ВА КИЧИКЛАР

Болалар тарбиячининг "Катталар", деган ишорасига биноан қаторда катта қадам билан, "Кичиклар", деганда эса майда қадам ташлаб юрадилар. Гоҳ катта қадам ташлаб, гоҳ майда

қадам ташлаб юрилади, бу болаларнинг диққатини бир ерга жамлашга ёрдам беради.

ЎЗ ЖОЙИНГГА ҚАЙТИБ КЕЛ

Болалар иккита қаторда турадилар. Ҳар бир бола орасидаги масофа камиди 1 м бўлади. Ҳар бир бола ўз жойини тошлар (барглар, байроқчалар) билан белгилаб қўяди. Тарбиячи бир-икки деб санаганидан кейин болалар ўнгга, сўнгра чап томонга 3-4 та қўшимча қадам қўядилар ва ўз жойларини топиб олишга ҳаракат қиладилар. Ўйинда олдинга ва орқага қўшимча қадам қўйиб юриш ҳам мумкин.

ДАРВОЗА

Болалар майдон бўйлаб қўлларини ушлашиб жуфт-жуфт бўлиб юришади. Тарбиячининг "Дарвоза" ишораси бўйича болалар жойларида тўхтайдилар ва қўлларини юқорига кўтариб "дарвоза" қилиб турадилар. Қатор охиридаги жуфтлик "дарвоза"лардан ўтиб, биринчи бўлиб туради. Юриш давом этади.

Ўйин қондаси. Болалар қўлларини ушлашиб, жуфт-жуфт бўлиб юрадилар, биргаликда ҳаракат қиладилар. Ўйинни мураккаблаштириш учун болалар қўлларини ушламасдан, жуфт-жуфт бўлиб юрадилар. "Дарвоза" ишораси берилиши билан қўлларини ушлашиб, тезда юқорига кўтарадилар. Охириги жуфтлик унинг тагидан ўтади.

СОВГА

Болалар қўлларини ушлашиб, доира ҳосил қиладилар. Битта бола доиранинг ўртасида туради. Болалар доира бўйлаб юриб, қуйидаги шеърни айтадилар:

*Биз барчага ажиб совга келтирдик,
Айтинг, истагингиз бажо қиламиз.
Мана сизга латофатли қўғирчоқ,*

*От, пилдироқ ва самолёт.
Сўнгра бир завқ билан –
Ҳайаб берамиз.*

Болалар шеърни айтиб бўлишлари билан тўхтайдилар. Доира ўртасидаги бола юқорида номлари айтилган совғадан қайси бирини олишини айтади. Масалан, агар у от номини айтса, ирғишлаб сакрайдилар, кўғирчоқ деса – ўйнайдилар, пилдироқ деса айланадилар.

ИССИҚ-СОВУҚ

Болалар майдон бўйлаб қар хил йўналишда тарбиячи бир-икки деб санаб ёки доирачага уриб турганда одатдагича юрадилар. Тарбиячи "Иссиқ" деганда болалар – оёқ учиди, "Совуқ" деганда эса, ярим чўққайиб юрадилар.

Юришнинг ҳамма турида қам қоматни тўғри тутиш керак.

КОПТОК – ТОШ

Болалар қаторда юрадилар. Қаторда биринчи бўлиб турган боланинг қўлида копток, охиригида эса тош бўлади. Тарбиячи "Копток" дейиши билан болалар биринчи боланинг орқасидан олдинга юра бошлайдилар. "Тош" деганда эса орқага бурилиб охириги боланинг орқасидан юрадилар.

Болалар аниқ ва тез бурилишлари керак.

ТЎХТОВСИЗ ҲАРАКАТДА

Болалар ўрмон ёки дала бўйлаб жуфт-жуфт бўлиб, ўртача қадам ташлаб бир текис юрадилар. Тарбиячнинг ишорасидан кейин охириги жуфтлик бўлинади: бири қаторнинг чап, иккинчиси эса ўнг томонидан боради. Улар ҳамма болаларни қувлаб ўтиб, қаторнинг олдига бориб

турадилар. Қувлаб ўтувчилар югуриб эмас, балки тез юриб ўтадилар.

ҚОРОВУЛ

Болаларнинг биттаси қоровул бўлиб, донранинг ўртасида ўтиради. Унинг кўзи боғлаб қўйилади. Қолган болалар эса донра чизиги орқасида турадилар. Тарбиячи болалардан бирини қўли билан имлайди. У аста-секин қоровулга яқинлашиб келади. Қоровул қадам товушини эшитиб, унинг қайси томондан келаётганини қўли билан кўрсатади. Агар буни тўғри кўрсатса, келаётган бола билан жойини алмашади. Агар тўғри кўрсата олмаса, яна ўз жойида қолади. Бирор марта ҳам қўлга тушмаган бола ўйинда ютган ҳисобланади.

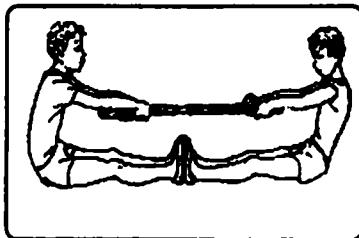
Қоровулга майда қадам билан яқинлашиш керак, қолган ўйинчилар эса тўполон қилмасликлари лозим.

КИМ КУЧЛИРОҚ

Рақиблар бир-бирига рўпарама-рўпара ўтириб, каттароқ таёқчани ушлаб туришади. Икковлари оёқ тоvonларини бир-бирлариникига тираб таянишади.

Буйруққа биноан, иштирокчилар таёқни икки томонидан ушлаб, ўз томонларига торта бошлайдилар. Табиийки, ким рақибини ердан бироз кўтара олса ёки ўзи томонига огдирилса (42-расм) ўша ғолиб бўлади.

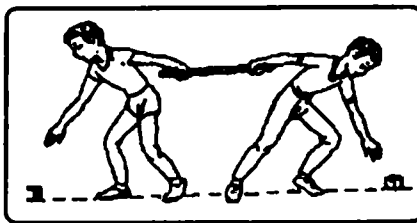
Ўйин қондаси. Иштирокчилар буйруқ бўлганидан сўнг ҳаракатланишлари керак. Таёқни тортаётганда оёқни узиб юбориш мумкин эмас.

42-расм

КУБИКНИ КЎТАР

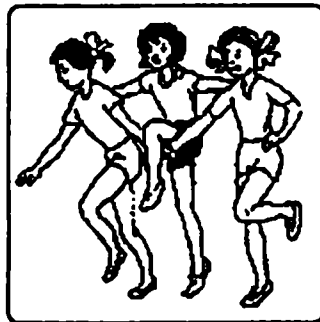
Икки иштирокчи бир чизикда туришади. Икковлари битта каттароқ таёқчанинг икки учидан ушлаб туришади. Ҳар биридан 1-2 қадам масофада ерга кубик қўйилади. Ҳайичиларнинг вазифаси – рақибини ўзига тортиб, ўша предметни ердан кўтариб олиш (43-расм). Бунда кескин қаракатлар қилиш мумкин эмас.

43-расм

УЧЛИК

Иштирокчилар учта-учтадан бўлиб бир неча гуруҳларга бўлинишади. Уч-тўрт учлик старт чизигида югуришга тайёр бўлиб туришади: ўртадаги Ҳайичи бир оёғини кўтариб икки қўлини шерикларининг елкаларига қўйиб олади; шериклари эса унинг кўтарилган тиззаси тагидан қўлларини бирлаштирадилар (44-расм). Маълум ишора бўйича болалар югура бошлайдилар. Стартдан 15-20 м узоқликда жойлашган финиш чизигига биринчи бўлиб келган учлик голиб ҳисобланади. Сўнг Ҳайин қайтарилади. Ҳайинда ён тарафда югурган Ҳайичилар ўртада туришади. Қачон болалар учликлариди 1-2 марта ўрта Ҳайичи бўлиб иштирок этсалар, Ҳайин якунланади.

44-расм

ДИСКНИ УЛОҚТИРИШ

Полга ёки ерга ҳар бири диаметри 25 см бўлган доирачалар шахмат кетма-кетлигида чизилади. Ҳайичи

доирачадан 4-5 м узоқликда туриб, қўлига худди ердаги доира ўлчовидаги 5 та фанердан тайёрланган диск олади.

Дискни шундай улоқтириш керакки, у ердаги доирачани мўлжалга олиб ётиб қўйиши керак. Ким кўпроқ доирачаларни мўлжалга олса, ўша иштирокчи голиб ҳисобланади.

Агар диск доирани тўлиқ эмас, балки ярмини ётиб қўйса ҳам мўлжал ҳисобга олинади. Агар доирадаги дискнинг устига яна бир диск тушса, у ҳам ҳисобга олинади.

ХАЛТАЧАЛАРНИ УЛОҚТИРИШ

Матодан 8x12 см ўлчовли 3 та халтача тикиб, унга 150-200 гр нўхат солинади. Чизикдан 3-5 м узоқликда стул қўйилади ва ўйинчи чизикда туриб қўлидаги халтачаларни ўша стулга улоқтиради.

Ҳар қайси халтача стул устида қолиши керак. Агар халтача ерга тушиб кетса, ҳисобга олинмайди.

ТАНГА КЎТАРИШ

Ўйинчи оёқ пошналарини бирлаштириб учларини иложи борича кенг кериб олади. Ҳар қайси оёқ учидан биттадан танга туради. Ўйинчи шу тангаларни энгашиб тиззаларини букмасдан кўтариб олиши керак.

ТЎППОНЧА

Иштирокчи икки қўлига сув тўлдирилган идишларни кўтариб олади. Бир оёғини ва икки қўлларини олдинга чўзиб (бу ҳолат "тўппонча" деб номланади), қўлидаги сувни тўкиб юбормасдан иккинчи оёғида ўтириб туриши керак.

РАКЕТКАЛАРДА БАҲСЛАШИШ

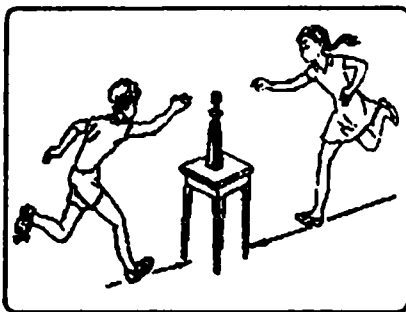
Бу ўйинда абжирлиги бўйича икки киши қатнашади. Ҳар бири қўлига ракетка олади. Ракеткалар хоҳ стол теннисиники, хоҳ катта ракетка бўлиши мумкин. Уларни

устига кубик ёки бошқа бир унча катта бўлмаган яссн ўйинчоқ қўйилади.

Ўйинчилар ракеткани чап қўлларига олиб, уни ён томонга бурншади. Ишора бўйича улар рақиблар ракеткасидаги кубикни олишга ҳаракат қилишади, бунда албатта ўзларининг кубиклари ерга тушиб кетмаслиги керак.

КИМ КЕГЛИНИ ОЛАДИ

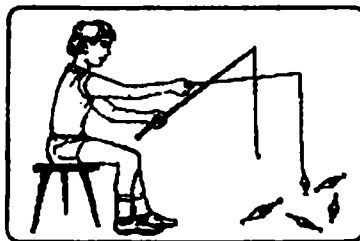
Майдонга узун чизиқ тортилади. Ўртада курси қўйилиб, уни устига кегли ёки бошқа буюм қўйилади. Иккала томонда икки ўйинчи орқага ўгирилиб туради. Ўйинбоши буйруғига биноан, иккаласи ўгирилиб олиб, марказга қараб югуради, ким биринчи бўлиб курси устидаги кеглини олса, ўша ўйинчи ғолиб бўлади. (45-расм). Кеглини олаётганда ўйинчи уни тушириб юборса, бу ҳисобга кирмайди ва у мағлуб бўлади.

45-расм

БАЛИҚ КЕТИДАН БАЛИҚ

Полга бир нечта балиқчалар қўйилади. Ҳар бир балиқчада иккита айланма бурчаги бор (олдида ва орқада). Қўлдаги қармоқ билан ўйинчи балиқларни илинтириб, бир жойга йиғиши керак (46-расм). Қайси ўйинчи берилган вақт

46-расм

ичида кўпроқ балиқ йиғса, ўша голиб саналади. Илиб олган балиқ йиғатган жойгача бормасдан тушиб кетса у ҳисобга кирмайди.

ҚУЛОҚСИЗ ҚАЛПОҚЧА

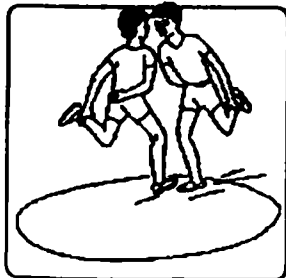
Майдончада бир-бирдан 7-8 м оралиқда иккита устунча қўйилади (расмга қаранг). Картон қоғоздан ясалган қалпоқча билан иккита айлана керак. Иккита ўйинчи қўлига таёқча олиб, таёқчалар устига шу қалпоқча ва айланани қўяди, ҳамда ерга тушириб юбормасдан устунча ичига ташлаши керак бўлади (47-расм). Қалпоқча тушиб кетган жойдан яна таёқчалар устига қўйилади ва ўйин давом эттирилади.

47-расм

БИР ОЁҚДА ЖАНГ

Ерга чизилган айланага икки киши (баҳс иштирокчилари) киради. Улар дастлабки ҳолатда туришади: бир оёқ кўтарилган, у оёқни чап қўл билан болдир томонидан ушланади, ўнг қўл эса орқага букилган бўлиб, белни орқасида туради.

48-расм

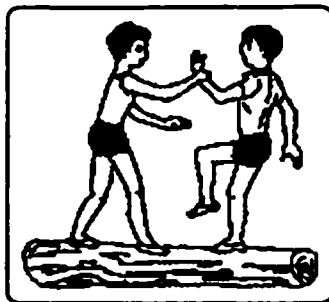
Ишорага биноан иштирокчилар сакраб турган ҳолатда, бир-бирларини елкалари билан айланадан ташқарига чиқариб юборишга ҳаракат қилишади (48-расм). Рақибини ташқарига чиқариб юборган ўйинчи голиб чиқади.

Ўйин қомдалари. Кўтариб турган оёғини ерга тушириб

юборган ўйинчи мағлуб ҳисобланади. Итараётганда қўллари билан ёки бошқа қисмларда туртиш мумкин эмас.

ЮҚОРИДА КУРАШ

Икки ўйинчи бир-бирига қараб турган ҳолда гимнастик ўрнидиқ ёки хода устига чиқади. Тарбиячи буйруғига биноан улар бир-бирига яқинлашиб, фақат қўлларини ишлатган ҳолда рақибни тушириб юборишга ҳаракат қилишади (49-расм). Бунда кескин ва қўпол ҳаракатланиш мумкин эмас. Лекин, алдамчи ҳаракатларни амалга ошириш мумкин.

49-расм

ҲАЛҚА АЙЛАНТИРИШ

Ерга ёки полга бир нечта ҳалқа қўйилади. Иштирокчилар биттадан ҳалқа олишади. Тарбиячи буйруғи билан улар ҳалқаларни айлантиришни бошлашади (50-расм). Ким охириги бўлиб қолса, ўша ўйинчи голиб чиқади.

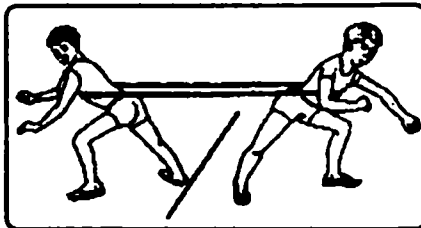

50-расм

ТОЙЧАЛАР

Ўйинчилар бир-бирига елка билан (орқачасига) туришади. Уларга узунлиги 1,5-2 м бўлган қалинроқ резина ёки арқон кийгизилади. Арқон қўлтиқлари орасидан ўтказилади, кўкрак қисмига кийгизилади. Уларни ўртасида ерга чизиқ чизилган бўлади (51-расм).

Ишорага биноан иштирокчилар оёқлари билан ерга таянган ҳолда, рақибни ўз томонига оғдирншга ҳаракат қилади. Мабодо иккала иштирокчи 30 сония давомида рақибни ўз томонига оғдиролмаса, унда баҳс дуранг билан якунланади.

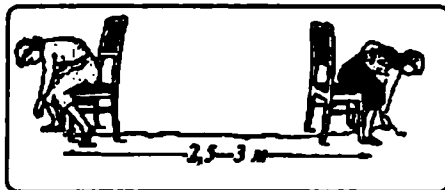

51-расм

АРҚОННИ ТОП

Полга узунлиги 2,5-3 м бўлган арқон қўйилади. Арқоннинг икки учи томонига иккита стул қўйилади. Арқон учлари стулнинг оёқлари олдидан бироз чиқиб туради. Икки иштирокчининг кўзларига бойлағич тақиб қўйилади. Стуллар бир-бирига орқа билан туради.

Иккала стулга ўйинчилар ўтқизилади. Иштирокчилар стулга суяниб ўтиришлари талаб этилади (шунда арқонни топиш бироз мураккаброқ бўлади). Ўйинбоши буйруги билан, ўйинчилар тезда пастга букилиб, арқонни топиши ва ўзига тортиб олиши керак (52-расм). Арқонни ўз томонига тортиб олган ўйинчи голиб чиқади.

52-расм

ТЎП АЙЛАНАДАН ТАШҚАРИДА

Бир нечта иштирокчи катта айлана ҳосил қилиб туришади. Улар оёқларини елка кенглигида очишади, бунда оёқларининг ёни (юзаси) шеригининг оёқлари юзасига

қўшилиб туриши керак. Ҳийнбоши қўлидаги тўп (баскетбол, футбол ёки гандбол тўпи) билан айлана марказида туради.

Тўпни айланадаги болалар оёқлари орасидан ташқарига ўтказишга ҳаракат қилади. Қайси Ҳийнчининг оёқлари орасидан тўп ўтиб кетса, ўша Ҳийнчи марказга Ҳийнбоши бўлиб туради.

Ҳийи қондалари. Айланада турган Ҳийнчилар оёқларини ҳаракатлантирмасликлари керак. Шунингдек, Ҳийнбоши ҳам тўпни унчалик кучли отиши шарт эмас.

АРҚОНГА ТЕГИБ КЕТМА

Бу Ҳийнда хоҳлаган Ҳийнчи қатнашиши мумкин. Бир киши ўртада туришга тайинланади. Ҳийнчининг қўлида сакрагич (ёки оддий арқон) бўлади. У ўтирган ҳолда арқонни айлантиради. Айланада турган Ҳийнчилар арқондан сакрашлари керак (53-расм). Арқонга тегиб кетган Ҳийнчи Ҳийндан чиқади. Марказдаги Ҳийнбоши арқонни юқорига кўтариб юбормаслиги керак.

53-расм

ДАНАК

Бу ўйинда ўйновчи бола ёки қизлар 2 ёки 3-4 та иштирокчилардан иборат бўлган гуруҳда ўйнайдилар. Бу ўйин сопалак ўйини каби ўйналади. Бунда бир ўйинчи данак (тош) яширади. Ким данакни топса, ўша ўйинни бошлайди. Ўйин ўйнашда 10-20 та данак (тош)ни ҳовучга олиб, юқорига секин отамиз ва қўлларимизнинг тескари томонида бир нечта данак туриб қолади. Туриб қолган данаклардан фақат бир донасини қўлда қолдириб, қолганларини қўлимизнинг ички томонига ўтказамиз. Бунда данак (ёки тош) озгина юқорига ирғитилиб, қўлнинг кафти билан илиб олинади. Кейин ерда сочилиб ётган данаклар ўйналади. Бунда иккинчи кўрсаткич ва ўрта бармоқ билан айри қилиб уйча қилинади. Қўлдаги данак юқорига отилиб, ердаги данаклар битталаб уйчага киритилади. Данаклар (тошлар) ирғитилиб, ушлаб қолинмаса, ўйин иккинчи болага ўтади. Ўйин шу тарзда давом этади.

КИМ КЎП ЁНҒОҚ ЙИҒИШ

Бу ўйинда бир нечта бола қатнашади. Болалар бир неча метр масофани танлаб, бир томонга 1 ёки 2 ва ундан ортиқ ёнғоқни териб бир қаторга қўядилар. Иккинчи томондан терилган ёнғоқларни галма-гал урадилар. Квадрат ёки доира ичига терилган ёнғоқларни ким кўп чиқарса, ўша бола кўп ёнғоқ терган ва ўйинда ютган ҳисобланади.

ЧАМАЛАШ

Бу ўйинда 10 дан 16 тагача болалар қатнашадилар. Улар тенг икки гуруҳга бўлинадилар. Улар орасидан гуруҳ сардори сайланади. Ўртага тўртбурчак чизилади, унинг ўртасига доира чизилади. Донранинг орасига 5 та тош устма-уст қилиб терилади. Тўртбурчакнинг ёнида биринчи

гуруҳ сардори туради. У турган жойидан 6 қадам ташланади ва ўша жой белгиланиб, чизиқча чизиб қўйилади. Иккинчи гуруҳ эса ҳалиги устма-уст қўйилган тошга бирин-кетин копток отади, мабодо копток тошга келиб тегса, болалар ҳар тарафга қочадилар. Биринчи гуруҳ сардори уларни қувлайди. Кимга копток тегса, у ўйиндан чиқади. Болалар қочиши давомида тўртбурчак ичидаги тошни 5 тарафга қўядилар. Агар қўйсалар яна ўйин давом этади, тарқатиб қўёлмасалар иккинчи гуруҳ ўйинни бошидан бошлайди. Ўйин шу йўсинда давом этади.

ЎРТА БАРМОҚНИ ТОП

Бу ўйинни исталган ерда ўйнаш мумкин. Ўйинда 5-6 та бола қатнашади ва унинг бошланишидан олдин бир бола чиқиб, қолган болаларни доирага тизади, кейин:

*Мен ўтирдим иш тикдим,
Иккита изма йўқотдим,
Ла-ла-ла, чиқиб кетсин бир бола,
Унинг оти Нарғиза*

деб бирма-бир болаларни чақиради. Ҳамма болалар чиқиб, энг охирида қолган бола ўйинни бошлайди. У чап қўлини орқасига қилиб, бармоқларининг учларинигина кўрсатиб туради. Унг қўли билан чап қўлини маҳкам қисиб туради. Кейин ўртоқларига "Ўрта бармоғимни топ", дейди. Болалар диққат билан унинг қўлига қараб, ўрта бармоғини қидира бошлайди. Болалардан биттаси бир бармоқнинг учини маҳкам ушлайди. Агар тортувчи тўғри топса, бармоқ яширган бола шартга биноан қўшиқ ёки шеър айтиб бериши мумкин. Агарда топувчи бола бармоқни тўғри топа олмаса, ўзи ютқазган ҳисобланади ва ўйин шартини бажаради. Ўйин шу тариқа давом этади.

ЖАМБИЛ

Бу ўйинда ўқувчилар 2 та гуруҳга бўлинадилар. Ўйинчилар – иштирокчилар асосан ҳар икки гуруҳда 5-6 тадан бўлади.

Биринчи гуруҳ ўйинчилари белгиланган узоқликдан тўпни катакчалар ичида тахланган тошчаларга отишади. Катакнинг ичидаги тошлар сони 4 та бўлади. Агар тўп думалатилганда катак ичидаги тошлар йиқилса, иккинчи гуруҳ ўйинчиларидан бири жамбил атрофини тўп билан қўриқлайди. Агар биринчи гуруҳ ўйинчилари тошларни катакларга қўйиш учун яқинлашганда қўриқловчи уни копток билан урса, бу ўйинчи ўйиндан чиқади. Агар шу гуруҳ тошларни катакларга аниқ қўйиб чиқса, бу гуруҳ ютган ҳисобланади. Агар қўёлмаса, улар ютқазган ҳисобланишади. Ўйин шу тариқа давом этади.

ҚОЛАДИ-КЕТАДИ

Ўйинда бир бола бошловчилик қилади. Қолган болалар айлана ҳосил қиладилар. Бошловчи ўртада туради ва турган жойида айланиб, 1 дан 15 гача санайди-да, қўққисдан бир болани кўрсатиб, бир қушнинг номини айтади. Номн айтилган қуш қишда Ўзбекистонда қолса, кўрсатилган бола бошловчи бешгача санагунча "қолади" деб, агар қишда иссиқ ўлкаларга учиб кетса, "кетади" деб жавоб бериши керак. Мабодо номи айтилган қуш Ўзбекистонда яшамаса, "яшамайди" деб, агар қишда келса "келади" деб айтиши лозим.

Агар жавоб беш (5) саногидан кейин берилса ёки жавобдан адашилса кўрсатилган бола ўртага чиқиб, ўйнаб, ашула ёки шеър айтиб беради ва кейинги ўйинларда бошловчилик қилади.

ҚОРБОБО

Ўйиндан мақсад болаларни жамоа бўлиб ўйнашга, чаққон, эпчил бўлишга ўргатиш.

Ҳамма болалар айлана бўлиб туради ва саналади, санокдан кейин ким охирида қолган бўлса, ўша бола қорбобо бўлади. Шу айлана ичида болалар ўйин бошланиши билан қорбобо уларни тутиб олмаслиги учун қочадилар, шарти шуки, болалар чизиқдан чиқиб

кетмасликлари керак. Агар қорбобо бирорта болага қўлини теккизса ҳисоб, ўша бола шу ернинг ўзида музлаб қолади. Ҳамма болалар музлаб қолганидан кейин ўйин тугайди. Кейин яна бошқа қорбобо тайинланиб, ўйин давом этади.

БЎЁҚ СОТУВЧИ

Ўйинда иштирок этувчилар бўёқ сотувчи, бўёқ олувчи ва "бўёқ" болалар бўлишади. Болалар сони тўрттадан кўп бўлиши керак. Ўйинбоши иштирокчиларга бўёқларнинг номларини қўйиб чиқади. Бўёқ сотувчи бўёқлар ёнида туради. Бўёқ олувчи эшикни тақиллатади. Бўёқ сотувчи олувчини киритади. Харидор ранглардан бирини танлайди ва "шунга неча сўм берай?" деб сўрайди. Сотувчи унинг нархини айтади. У неча сўм деса, олувчи сотувчининг қўлига шунча уради. Шунгача номи айтилган "бўёқ" қочиб, анча ерга бориб олиши керак. Олувчи уни қулаб кетади, агар ушланса, асир бўлади. Ушлай олмаса, "бўёқ" яна кельб қаторга ўтиради. Ўйин ҳамма "бўёқлар" сотилгунча давом этади.

ЗОВУРДАГИ БЎРИ

Зал ўртасига бир-биридан 60-70 см узоқликда икки ёнма-ён чизиқ ўтказилади, у зовур вазифасини ўтаб беради. Бир ва иккита бошқарувчилар, яъни бўрилар зовурда турадилар. Қолган ўқувчилар эчкилар ҳисобланадилар. Эчкилар залнинг бир томонидаги чизиқларда – ўз уйларида бўладилар. Залнинг нариги томонига яйловни тасвирлайдиган чизиқ чизилади. Ўқитувчининг ишорасига биноан эчкилар уйларидан чиқиб, зовурдан сакраб, яйловга чопиб ўтадилар. Бўрилар эса уларни тутишга ҳаракат қилади.

Ҳар бир югуришдан сўнг қўлга тушган эчкилар санаб чиқилади. Шундан сўнг янги "бўрилар" сайланади. Энг чаққон иштирокчилар рағбатлантирилади.

ҚУЁНЛАР, ҚОРОВУЛ ВА ОВЧИ

Майдончанинг бир томонида тўртта тўртбурчак (қуён уяси), қарама-қарши томонда эса ярим айлана – қоровулхона чизилади. Чизиқнинг шу томонидан полиз ажратилади. Майдончанинг ўртасида 25-30 см баландликда арқон – девор тортилади. Болалар тўрт гуруҳга бўлиниб тўртта уяга жойлашадилар. Қоровулхонада эса бошқарувчилар – қоровул ва овчи туради.

Ўқитувчининг ишорасига кўра, қуёнлар уйларидан чиқиб, девордан ошиб, полизга ёпириладилар. Ўқитувчининг ишораси билан қоровул уч марта чапак чалади, яъни "ўқ отади". Ўқ отилгандан сўнг қоровул билан овчи биргаликда қуёнларни уйларигача қулаб борадилар.

Қўлга тушганлар санаб чиқилгач, қуёнлар ўз уйларига, қоровул ва овчи эса қоровулхонага қайтадилар. Бошқарувчилар алмаштирилиб, ўйин қайта давом эттирилади.

БОЙҚУШЧА

Майдончада бойқушча яшайдиган уя ажратилади (чизилади). Қолган ўйинчилар эса капалак, чигиртка ва қушчалар бўладилар. Улар зал бўйлаб қўлларини худди учаётгандек ҳаракат қилдириб, эркин югуриб юрадилар. Ўқитувчи "тун" деганда ҳаммалари таққа тўхтаб, капалакнинг қанот қоқиши, чигирткалар қўлларига таяниб туриши ва ҳоказо ҳолатини ифодалаган ҳолда қимирламасликлари керак. Худди шу буйруқдан сўнг бойқушча уясидан чиқиб, ким ухлаётганини текшириб чиқади. Агар кимда-ким қимирлаб қолса, бойқушча уни қўлидан ушлаб, ўз уясига олиб кетади. 15 сониядан сўнг ўқитувчи "кун" дейди. Шунда бойқушча учиб кетади, ҳамма ўйинчилар бемалол югуриб юраверадилар. Бойқушча кимни ўз уясига олиб келган бўлса, ўша ўйинчига жарима балл берилади.